

Genocido nusikaltimų ir įkalčių paieška buvusių NKVD/MGB būstinių Lazdijuose ir Leipalingyje teritorijose ir jų aplinkoje

Ingrida Čičiurkaitė

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas; VŠĮ „Kultūros vertybių globos tarnyba“
ciciurkaitein@gmail.com

Linas Kvizikevičius

VŠĮ „Kultūros vertybių globos tarnyba“
linas.kvizikevicius@gmail.com

Anotacija. Pagrindinė šio darbo idėja – apibendrinti dviejų savarankiškų tyrimų, atliktų 2021–2023 m. Lazdijuose ir Leipalingyje, duomenis, pasidalinti patirtimi ir aprašyti tyrimų metodikos, taikomos ieškant Lietuvos partizanų palaikų – prieš 75–80 metų padarytų smurtinių nusikaltimų įkalčių, – bruožus. Straipsnio tikslas – identifikuoti NKVD kariuomenės, jos parankinių – stribų ir kitų sovietinių kolaborantų – nebaudžiamai ir sistemingai vykdytų nusikaltimų ir jų įkalčių slėpimo bruožus. Tikslui pasiekti suformuluoti du uždaviniai: pirma – atskleisti teismo archeologijos krypties taikomųjų tyrimų metu atliktos įkalčių paieškos metodikos teorinius principus, kurie buvo pritaikyti 2021–2023 m. ieškant Pietų sritys Lietuvos partizanų, nužudytų 1945–1952 m. laikotarpiu, palaikų, paslėptų Lazdijų ir Leipalingio NKVD/MGB būstinių kiemuose ir šalia jų; antra – apibendrinti vykdant praktinę užduotį taikytą metodiką ir pasiektus rezultatus.

Reikšminiai žodžiai: genocidas, nusikaltimas, įkalčių slėpimo braižas, metodika, palaikų paieškos metodika, Lietuvos laisvės kovotojai, Lietuvos partizanai.

Search for Genocide Crimes and Evidence in and Around the Territories of the Former NKVD (MGB) Headquarters in Lazdijai and Leipalingis

Abstract. The main idea of this work is to summarize the data from two independent studies carried out in Lazdijai and Leipalingis in 2021–2023, to share the experience and the features of the research methodology in the search for the remains of the Lithuanian partisans – the clues of the violent crimes that were committed 75–80 years ago. The aim of the article is to identify the pattern of concealment evidence and crimes committed with impunity and systematically by the NKVD troops and their henchmen – the Soviet collaborators. Two tasks are formulated to achieve this goal: firstly, to reveal the theoretical principles of the methodology of the search for evidences applied during the forensic archaeology research in the period 2021–2023 in the search for the remains of the partisans of the Southern region of Lithuania, killed in the period 1945–1952 and possibly hidden in the courtyards of the NKVD headquarters in Lazdijai and Leipalingis and their surroundings, and secondly to summarize the methodology and the results achieved during the field work.

Keywords: genocide, crime, the pattern of hiding evidence, methodology, method of searching for remains, Lithuanian Freedom Fighters, Lithuanian partisans.

Received: 14/11/2023. Accepted: 07/12/2023

Copyright © 2023 Ingrida Čičiurkaitė, Linas Kvizikevičius. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Padėka. Šis teismo archeologijos krypties tyrimas nebūtų pradėtas ir atliktas be daugelio bičiulių, kolegų ir gretutinių profesijų atstovų indėlio. Straipsnio autoriai už iniciatyvą vėl pradėti Leipalingio NKVD būstinės kieme ir netoli jos užkastų Lietuvos laisvės kovotojų palaikų paieškas dėkoja Leipalingio progimnazijos muziejaus darbuotojai Laimai Žukauskaitei, Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdybos Karybos instituto Modeliavimo skyriaus vyriausiajam specialistui vrš. Ernestui Kuckailiui. Atskirai reiškiamo padėką Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro darbuotojams Daliui Žygeliui, Eugenijui Peikšteniui ir šiai įstaigai, kuri finansavo 2022–2023 m. archeologinius tyrimus Lazdijuose ir 2021–2023 m. Leipalingyje bei antropologinius tyrimus ir palaikų tapatybės identifikavimą. Taip pat dėkojame Lietuvos kariuomenės Pulkininko Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono kariams, prisidėjusiems prie tyrimų Leipalingyje.

Dėkojame tiems, kurie tiesiogiai dalyvavo nustatant nužudytų partizanų ir jų rėmėjų mirties priežastis, pirmiausia Vilniaus universiteto (VU) Medicinos fakulteto Biomedicinos mokslų instituto, Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros mokslo darbuotojai dr. Justinai Kozakaitei, docentei dr. Žydrūnei Miliauskienei, laborantei Jovitai Kadikinaitei; Valstybinės teismo medicinos tarnybos teismo medicinos ekspertui dr. Giedriui Kisieliui, prof. dr. Rimantui Jankauskui. Reiškiamo nuoširdžią padėką kolegoms archeologams: VU Istorijos fakulteto (IF) Archeologijos katedros vedėjui prof. dr. Albinui Kuncevičiui – visą tą laiką stebėjusiam paieškos ekshumavimo grupių veiklą, palaikiusiam tyrimų metodikos principus, šio straipsnio iniciatoriui; archeologui Rokui Kraniauskui – ilgamečiam ir nuolatiniam paieškos grupių dalyviui, aerofotografijos ir kartografijos šaltinių duomenų vertintojui, konsultantui.

P. S. Šis straipsnis, apibendrinantis trejų metų darbo rezultatus, skiriamas VU IF Archeologijos katedrai, išugdžiusiai ir profesinei veiklai parengusiai paieškos grupės narius – teismo archeologijos krypties atstovus ir šio straipsnio autorius.

Įvadas

XX a. yra ne tik mokslo ir technologijų, bet ir didžiausių žmonijos karų bei nusikaltimų žmoniškumui amžius. Ap-skaiciuota, kad vien tik šiame amžiuje dėl sąmoningų žmonių veiksmų smurtine mirtimi žuvo nuo 170 iki 230 milijonų žmonių (Parra, Ubelaker, 2023, p. 2)¹. Šis amžius, kai kurių tyrėjų dar įvardytas kraštutinumų amžiumi (angl. *Age of Extremes*), skirstomas į tris stadijas (Hobsbawm, 1994, p. 2–17). Pirmoji stadija (1914–1945 m.) įvardijama katastrofų amžiumi (angl. *Age of Catastrophes*), kaip ryškiausi šio laikotarpio indikatoriai išskiriami totalitarizmo iškilimas, pasaulį sukrėtę du pasauliniai karai, armėnų genocidas ir Holokaustas. Antroji stadija (1945–1970 m.), įvardijama aukso amžiumi (angl. *the Golden Age*), siejama su antrąja demokratijos banga – Jungtinių Tautų įkūrimu (1945 m.), bet kartu naujų totalitarinių režimų atsiradimu pasaulyje, dideliu demografiniu ir ekonominiu šuoliu, kolonializmo pabaiga ir Afrikos tautų nepriklausomybe. Trečioji stadija (1970–1991 m.) įvardijama krizių metu (angl. *Time of Crises*), pradedant naftos krize, Šaltuoju karu, kylančiais nesutarimais tarp vadinamųjų pirmojo, antrojo ir trečiojo pasaulių, dar kita totalitarinių režimų iškilimo banga, per pasaulį nuvilnijusių masinių žudynių Kambo-džoje (1975–1978 m.), Ruandoje (1994 m.), Bosnijoje ir Hercegovinoje (Srebrenicos žudynės) (1995 m.), baigiant Berlyno sienos griūtimi, Šaltojo karo pabaiga ir Sovietų Sąjungos žlugimu. Visi šie įvykiai ir vėliau visuomenėje iškilusi būtinybė juos pažinti, suvokti, įamžinti bei rekonstruoti istorinius faktus ir teisingumą stimuliuo naujos archeologijos mokslo krypties – teismo archeologijos – atsiradimą.

Pasaulyje XX a. vykę procesai skaudžiai palietė ir Lietuvos visuomenę visose vadinamojo kraštutinumų amžiaus stadijose. Ko gero, didžiausi praradimai ir netektys siejami su pirmosios ir antrosios stadijų sandūra

¹ Rummel išskiria, kad 1917–1987 m. laikotarpiu maždaug 61,9 milijono žmonių buvo nužudyti Sovietų Sąjungos, iš jų 51,8 milijono (~ 84 %) aukų nužudyta Stalino valdymo laikotarpiu (1923–1953) (Rummel, 2008). Žvelgiant į bendrus XX a. nužudytų asmenų skaičius, į kuriuos įtraukiamos Holokausto, nacistinio režimo, įvairių genocidų, masinių žudynių ir karų aukos, Stalino valdymo laikotarpis išsiskiria itin didele dalimi nužudytų asmenų, t. y. tada buvo nužudyta maždaug ketvirtadalis visų XX a. žuvusių ar nužudytų asmenų.

ir ypač antrosios stadijos etapu – dviejų sovietinių ir nacistinės okupacijos laikotarpiu. Pagal minėtą skirstymą etapais – aukso amžiuje, tai yra antrojoje stadijoje, mūsų visuomenė nukentėjo bene labiausiai. Civilių gyventojų trėmimai, inteligentijos, politinių veikėjų ir Lietuvos kariuomenės sunaikinimas, prievartiniai ėmimai į okupacinę kariuomenę, paskatinę visuotinę pasipriešinimą naujos valdžios vykdomai politikai, lėmė dar didesnius gyventojų praradimus, demografijos nuosmukį.

Antai istorikas V. Tininis apskaičiavo, kad 1944–1946 m. NKVD kariuomenė Lietuvoje per 25 488 karines operacijas nužudė ar mūšiuose nukovė 14 356, suėmė 39 235, ištrėmė 9 214 žmonių (Tininis, 2008, p. 46). Į šį skaičių, ko gero, nepateko tie Lietuvos gyventojai, kurie buvo nužudyti NKVD/MGB struktūros padalinių, liaudyje vadinamų sribų (tuo metu vadintų „liaudies gynėjų“)². Nurodoma, kad jie taip pat daug prisidėjo prie Lietuvos gyventojų naikinimo: 1945–1946 m. jie iš viso sulaikė 6 758 ir nukovė 3 985 partizanus; sulaikė 3 985 ir nukovė 35 partizanų rėmėjus. Vien tik 1945 m. kas mėnesį nuo sribų rankų vidutiniškai žūdavo 300 partizanų. Vėlesniais metais šis skaičius mažėjo (Starkauskas, 2011, p. 367–369). Visi šie apytikslės statistinės informacijos duomenys rodo, kiek daug žuvusiųjų ir nužudytų asmenų palaikų užkasimo vietų dar nerasta.

Antrosios sovietinės okupacijos – raudonojo teroro laikotarpiu (XX a. penktą–šeštą dešimtmetį) nužudytų Lietuvos partizanų ir kitų asmenų palaikų paieška Lietuvoje pradėta Atgimimo pradžioje, susikūrus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui ir nepriklausomoje spaudoje atsiradus raginimui ieškoti savo giminių – žuvusių partizanų palaikų, juos garbingai palaidoti kapinėse. Atsiradęs visuotinis poreikis atkurti istorinę teisybę, išsiaiškinti okupacinių režimų padarytus nusikaltimus, surasti ir įamžinti tautos didvyrius ir nekaltai nužudytus bei žuvusius gyventojus stimuliuojo teismo archeologijos užuomazgų atsiradimą Lietuvoje. Šiai praktinės taikomosios archeologijos sričiai impulsą suteikė patriotinė visuomenės dalis, per okupacijas nukentėjusių gyventojų artimieji ir giminės. Daugelyje Lietuvos vietų gyventojai pradėjo rūpintis išsaugojimu ir puoselėjimu istorinės atminties, kurios viena iš krypčių buvo atgaivinti būtent raudonojo teroro laikotarpio įvykių atmintį: ieškoti nužudytų Lietuvos partizanų palaikų užkasimo vietų, juos atkasti, laidoti bendruose ir giminių kapuose, žūties ir užkasimo vietose statyti atminties ženklus, rūpintis nukentėjusių asmenų reabilitacija.

Nužudytų asmenų palaikų paieška iš pradžių vyko spontaniškai, altruistiniais pagrindais, ir turėjo bendrą tikslą – pažymėti ir įamžinti nusikaltimus Lietuvos gyventojams. Tuo laiku palaikų paieškos ir atkasimo procesas buvo nekontroliuojamas, savaeigis, nevykdyta jokia apskaita, jo priežiūra, kontrolė, įvykių dokumentavimas. Retkarčiais į tokias paieškos ir palaikų atkasimo akcijas buvo pakviečiami specialistai (archeologas ar antropologas, teismo medicinos atstovas), dažniausiai tik tada, kai jau būdavo rasti nužudytų asmenų palaikai. Dėl šių priežasčių liko nežinoma, kur buvo vykdyta paieška, kaip palaikai buvo užkasti (masinėje kapavietėje ar individualiai), kiek nužudytų asmenų palaikų ir jų liekanų rasta, neišsiaiškinta, koku būdu tie asmenys buvo nužudyti, kaip niekinti. Daugeliu atvejų nenustatyta ir jų tapatybė, liko užmarštyje ir nedokumentuotos palaikų palaidojimo vietos. Anų metų Lietuvos partizanų palaikų paieškos ir ekshumavimo veiksmai dar laukia faktinių duomenų sisteminimo ir atskiros studijos.

Genocido aukų istorinės atminties įamžinimu pradėjo rūpintis ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės institucijos. Šių tyrimų rezultatas – išsiaiškinta viena masinė 1944–1947 m. nužudytų Lietuvos gyventojų palaikų užkasimo vieta. 1994 m. buvo pradėta sovietinio teismo sprendimais NKVD centrinių rūmų garaže Vilniuje nužudytų asmenų palaikų paieška – archeologiniai tyrimai įkalčių slėpimo vietoje, Tuskulėnų dvaro teritorijoje (tyrimai vyko 1994–1996, 1998, 2003 m.). Šie tyrimai – nužudytų asmenų palaikų paieška, laikytini naujos archeologinės krypties – teismo archeologijos – Lietuvoje pradžia (Jankauskas, Garmus, Barkus, Urbanavičius, 2005, p. 217–230).

² Liaudies gynėjai, dažniausiai iš vietinių gyventojų suformuoti ginkluoti būriai, buvo sudaryti iš: „liumperizuotų bažnytikaimių ir mažų miestelių gyventojų, bežemių ir mažžemių kaimiečių [...]“; kiti į sribus ėjo komunistinės demagogijos vedami, patyrė tikrų ar tariamų socialinių skriaudų [...]“; kiti-1944–1945 m. į sribus stojo vengdami Raudonosios armijos ir Rytų fronto; trečius, ypač jaunesnius, traukė galimybė gauti ginklą ir pajusti savo galią“ (Starkauskas, Stribai, 1996, p. 89).

Nužudytų asmenų palaikų paieška ir pirmieji rezultatai Tuskulėnų dvaro parke Lietuvos archeologijos mokslo atstovus paskatino pradėti paieškos procedūras ir kitose vietose – NKVD/MGB struktūrų, veikusių rajonuose ir jų apylinkėse, būstinių kiemuose. 1995 m., siekiant aptikti nužudytų asmenų užkasimo vietas, atlikti nedidelės apimties archeologiniai tyrimai Švenčionių NKVD/MGB kieme, vėliau ir kitose stribynų vietose (žr. lentelę). Tad tie metai laikytini archeologinių tyrimų buvusių NKVD/MGB – stribynų teritorijose pradžia, kartu tai – pirmasis oficialus (dokumentuotas ir archyvuotas) Lietuvos archeologų bandymas surasti periferijoje žuvusių ar nužudytų Lietuvos partizanų palaikus, o tariant teisiniais terminais – surasti neginčytinus genocidą vykdžiusių sovietinių kolaborantų nusikaltimų įkalčius³.

Lentelė. Suvestiniai tyrinėjimai buvusių NKVD/MGB būstinių, stribynų teritorijose ir jų aplinkoje (lentelės sudarymo pagrindas: Petrauskienė A. ir Petrauskas G. (Petrauskienė, Petrauskas, 2014)) su senesnių ir naujausių duomenų papildymais
Table. Summary research on the territories of former NKVD (MGB) headquarters and their surroundings (based on Petrauskienė A. and Petrauskas G. (Petrauskienė, Petrauskas, 2014)), with additions of older and more recent data.

Eil. Nr.	Tyrimų metai	Tyrimų vieta	Tyrėjas ir (ar) dalyvis	Rezultatai
1.	1991	Druskininkų sav., Leipalingis, Dzūkų g. 15, Veisiejų g. 11	Akciją inicijavo ir vykdė Leipalingio visuomenė, V. Urbanavičius ir antropologas R. Jankauskas buvo pakviesti ir dalyvavo ne visose paieškose	Aptikti 32 Lietuvos partizanų palaikai
2.	1995	Švenčionys, Vilniaus g. 22–26	G. Gendrėnas (Gendrėnas, 1995)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
3.	1996	Utena, Maironio g. 3	D. Luchtanienė (Luchtanienė, 1996)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
4.	1999	Marijampolė, Vytauto g. 26	B. Dakanis (Dakanis, 1999)	Aptikti 7 Lietuvos partizanų palaikai
5.	2003	Ukmergė, Kauno g. 3	D. Luchtanienė (Luchtanienė, 2004)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
6.	2007	Tauragė, Prezidento g. 38	G. Vėlius (Vėlius, 2007)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
7.	2010	Rietavas, Oginskių dvaro sodyba	D. Kontrimas (Kontrimas, 2011, p. 237–242)	Aptikti 5 Lietuvos partizanų palaikai, identifikuoti – 5
8.	2010	Panevėžys, A. Smetonos g. 30	A. Petrušienė (Petrušienė, 2011, p. 146–148)	Aptikti 8 kapai, Lietuvos partizanų palaikų nerasta
9.	2012	Zarasų r., Dusetos, K. Būgos g. 22	A. Žilinskaitė (Žilinskaitė, Vėlius, 2013, p. 219–224)	Aptikti 4 kapai, Lietuvos partizanų palaikų nerasta

³ Išsamesnio paaiškinimo reikalauja 1991 m. Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų palaikų paieška Leipalingyje. Joje fragmentiškai dalyvavo archeologas dr. V. Urbanavičius, o identifikuoti jau atkastų ir iš duobės iškeltų palaikų buvo pakviestas antropologas dr. R. Jankauskas. Ši visuomeninė akcija vyko 1991 m. balandžio 13– gegužės 18 d. vietinės bendruomenės iniciatyva. Remiantis asmeniniais atsiminimais ir Leipalingio mokyklos muziejaus įkūrėjo, istorijos mokytojo, kraštotyrininko Algirdo Volungevičiaus (1923 10 25–2008 12 11) surinktais duomenimis, giminių iniciatyva ieškota Pietų Lietuvos srities partizanų vado pulkininko Juozo Vitkaus, slap. Kazimieraitis (gimė 1901 12 10 Mažeikių apskr. Skuodo vlsč., žuvo 1946 07 02 Žaliamiškyje prie Liškiavos), ir kitų Lietuvos partizanų palaikų. V. Urbanavičius buvo pakviestas į paiešką jau prasidėjus ieškojimo veiksams. Tuo metu paieška vyko buvusio apkaso vietoje. Archeologas šioje akcijoje dalyvavo Lietuvos radijo žurnalisto Juozapo Vyto Urbono prašymu, nes tarp Leipalingyje užkastų nužudytų asmenų turėjo būti ir pastarojo giminės partizano Viktoro Urbono palaikai. V. Urbanavičius nepritarė nesistemiškai kasinėjimų ir ieškojimų metodikai, tačiau sustabdyti tokių veiksmų, dalyvaujdamas svečio teisėmis, neturėjo jokių teisinių priemonių nei galimybių kontroliuoti visų entuziastų veiksmus. Palaikų paieška buvusio stribino kieme vyko jam ir kitiems specialistams nedalyvaujant (manyta, kad visoje paieškoje dalyvavo Alytaus paminklotvarkininkas Henrikas Rimkus, vėliau publikavęs trumpą paieškos ataskaitą). Dėl šių priežasčių paieška Leipalingyje laikytina visuomenine akcija, o ne archeologiniais tyrimais stribino teritorijoje.

Eil. Nr.	Tyrimų metai	Tyrimų vieta	Tyrėjas ir (ar) dalyvis	Rezultatai
10.	2013	Zarasų r., Dusetos, K. Būgos g. 22	M. Vitkūnas (Vitekūnas, 2014, p. 498)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
11.	2013	Kelmės r., Vaiguva, Alyvų g. 20	A. Žilinskaitė (Žilinskaitė, 2014, p. 515)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
12.	2013	Plungės r., Žemaičių Kalvarija	A. Žilinskaitė (Žilinskaitė, 2014, p. 525)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
13.	2018	Merkinė, Nemunaičio g. 22 (spėjama palaikų paslėpimo vieta, apie 400 m nuo stribyno pastato)	G. Vėlius (Vėlius, 2019, p. 644)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
14.	2018	Šventežeris, Dusios g. 9	G. Vėlius (Vėlius, 2019, p. 649)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
15.	2019	Šakių r., Kudirkos Naumiestis, Tiltų g. 10	P. Vutkin (Vutkin, 2020)	Lietuvos partizanų palaikų neaptikta
16.	2021	Druskininkų sav., Leipalingis, buv. Antrojo pasaulinio karo apkaso vietose (tarp Dzūkų g. 2–10, Veisiejų g. 12); buv. „stribyno“ kieme (Dzūkų g. 15), Sodų g. 7	L. Kvizikevičius (Kvizikevičius, 2022)	Aptikta pavienių žmonių kaulų, likusių po 1991 m. palaikų paieškos akcijos bei 1 Lietuvos partizano palaikai
17.	2021	Lazdijai, Vytauto g. 18	I. Čičiurkaitė (Čičiurkaitė, 2022)	Aptikti 3 Lietuvos partizanų palaikai
18.	2022	Druskininkų sav., Leipalingis, Dzūkų g. 13, 15, 17, Sodų g. 7	L. Kvizikevičius (Kvizikevičius, 2023)	Aptikti 3 Lietuvos partizanų palaikai, identifikuoti – 3. Taip pat aptikta dar dviejų asmenų suardytų pavienių kaulų
19.	2022	Lazdijai, Vytauto g. 20	I. Čičiurkaitė (Čičiurkaitė, 2023)	Aptikti 2 Lietuvos partizanų palaikai
20.	2023	Druskininkų sav., Leipalingis, Dzūkų g. 17, teritorija buv. apkasų vietoje, ties Dzūkų g. 10	L. Kvizikevičius ⁴	Aptikta 10 Lietuvos partizanų palaikų
21.	2023	Lazdijai, Vytauto g. 18, 20	I. Čičiurkaitė ⁵	Aptikti 2 asmenų suardyti pavieniai kaulai

Po 1995 m., nors ir nesėkmingo, bandymo iki 2021 m. dar 15 kartų Lietuvoje veikusių stribynų teritorijose ir jų artimiausioje aplinkoje buvo atliekami archeologiniai tyrimai siekiant surasti nužudytų asmenų – Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų – palaikų užkasimo vietas. Ne visose jose buvo pasiekti teigiami rezultatai, sėkmingą nužudytų partizanų palaikų paiešką vainikavo tyrimai Marijampolėje 1999 m. (Dakanis, 1999) ir atsitiktinai, atliekant paveldosaugines užduotis, 2010 m. Rietave aptikti palaikai (Kontrimas, 2011). Paminėtų tyrimų rezultatai: buvusių stribynų būstinių kieme ir artimiausioje aplinkoje rasti 12-os Lietuvos laisvės kovotojų palaikai, Rietave – visų penkerių palaikų tapatybė identifikuota.

Pastarieji abu atvejai atskleidė ir patvirtino dar vieną praeityje kolaborantų ir sovietų jėgos struktūrų padarytų nusikaltimų bruožo elementą – palaikų (lavonų) slėpimo faktą būstinių kiemuose ir artimiausioje jų aplinkoje. Archeologinių tyrimų dokumentacijos forma (tyrimų ataskaitose) užfiksuota, kad palaikai tokiose vietose buvo slepiami ne viename, o keliuose skirtinguose etniniuose Lietuvos regionuose. Iš esmės buvo patvirtinti amžininkų ir liudininkų, žinojusių, mačiusių ar girdėjusių apie Lietuvos partizanų niekinimą ir užkasimą, verbalinės informa-

⁴ Ataskaita rengiama.

⁵ Ataskaita rengiama.

cijos duomenys. Šis pastebėjimas suponuoja mintį, kad nužudytų rezistencijos dalyvių palaikų užkasimo vietų pirmiausia sistemingai reikėtų ieškoti būtent visuose buvusių sribynų kiemuose ir artimiausioje aplinkoje. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro ir Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau tekste LGGRTC ir atitinkamai LYA) negalutiniais duomenimis, visoje Lietuvoje buvo daugiau kaip 60 vnt. įvairios paskirties ir pavaldumo sovietinių jėgos struktūrų įstaigų ir statinių vietų. LGGRTC surinktais duomenimis, iki šiol yra nežinomos apie 20 000 nužudytų Lietuvos partizanų, jų rėmėjų, ryšininkų ir civilių gyventojų palaikų užkasimo vietos. Šių vietų paieškų kontekste atsiveria nauji teismo archeologijos krypties tyrėjų galimybių horizontai.

Į sribynų teritorijose užkastų palaikų paiešką nuo 2021 m. įsitraukė specializuota paieškos – ekshumavimo grupė⁶. Ši archeologų tyrėjų komanda (jos atstovai yra šio straipsnio autoriai) 2021–2023 m. atliko archeologinius tyrimus – Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų palaikų paieškas Lazdijų ir Leipalingio buvusių NKVD/MGB – sribynų būstinių kiemuose ir jų artimiausioje aplinkoje (Čičiurkaitė, 2023, p. 533–536⁷; Kvizikevičius, Zagreckas, 2023, p. 545–550⁸). Pagrindinė šio darbo idėja – apibendrinti dviejų savarankiškų tyrimų, atliktų 2021–2023 m. Lazdijuose ir Leipalingyje, duomenis, pasidalinti patirtimi, sukaupia ieškant Lietuvos partizanų palaikų, – prieš 75–80 metų padarytų smurtinių nusikaltimų įkalčių, ir aprašyti tyrimų metodikos bruožus.

Straipsnio tikslas – identifikuoti NKVD kariuomenės, jų parankinių – sribų ir kitų sovietinių kolaborantų, nebaudžiamai ir sistemingai vykdytų nusikaltimų ir jų įkalčių slėpimo būdą ir vietas. Tikslui pasiekti formuluojami du uždaviniai: pirma – atskleisti teismo archeologijos krypties taikomųjų tyrimų metu atliktos įkalčių paieškos metodikos teorinius principus, taikytus 2021–2023 m. ieškant Pietų srities Lietuvos partizanų, nužudytų 1945–1952 m. laikotarpiu ir paslėptų Lazdijų ir Leipalingio NKVD/MGB būstinių kiemuose ir jų prieigose; antra – apibendrinti atliekant praktinę užduotį taikytą metodiką ir pasiektus rezultatus.

Palaikų paieškos teorinės įžvalgos ir metodikos bruožai

Totalitariniai režimai, kaip yra pažymėjusi H. Arendt, yra ypatingi – jie visą pasaulį (ne tik savo valstybę) konstruoja ir reguliuoja pagal jų pačių nustatytus dėsnius (panašiai kaip religija) (Žilinskas, Marozas, 2016, p. 56). Atliekant režimų aukų palaikų paieškas, itin svarbu suvokti režimų veikimo principus ir žiaurų elgesį stimuliuojančius impulsus. Nusikaltimų žmoniškumui ir smurtinių mirčių tyrėjai išskiria keturias tarpusavyje koreliuojančias smurtinių impulsų ištakų grupes (Parra, Ubelaker, 2023, p. 4–5). Visų pirma smurtinis ir žiaurus elgesys su kitais siejamas su materialiniu saugumu ir galios troškimu. Antra – egzistuojant stipriems egoizmo polinkio simptomams (bruožams), kai vystosi ir progresuoja asmens įvaizdžio nepagarbos tendencija. Trečioji smurtinių veiksmų ištakų priežastis yra stiprus idealizmo propagavimas, pasireiškiantis besąlygišku įtikėjimu savo tiesa ir neginčytinu teisingumu. Ketvirtoji priežastis – sadistinis pasitenkinimas, turintis patologinio malonumo išraišką (dažnai siejamą ir su lytiniu susijaudinimu žudant ar kankinant), atsirandantis žudynių metu ar stebint aukų kančias, nesvarbu, žalojamas gyvas asmuo ar jo kūnas.

Kai kurie mokslininkai teigia, kad žiaurius veiksmus sukelia nužmoginimo procesas, todėl valdžios priešininkai, kitaip mąstantieji, totalinių režimų aukos prilyginami tarakonams, žiurkėms ar šiukšlėms ir, remiantis šia samprata, pateisinamas jų sunaikinimas (Smith, 2020; Taylor, 2004; Uribe, 2018).

Visi išvardyti požymiai išryškėja ir sovietinio režimo kovoje su Lietuvos partizanaus. Kelerius metus okupantams neįtvirtinus savo tvarkos ir autoriteto, imtasi griežtesnių ir vis žiauresnių, nelegalių kovos būdų, smurto, represijų ir persekiojimų. Laisvės kovotojų atsiminimuose minima, kad „siekiama įbauginti tiek kovotojus, tiek

⁶ Ši archeologų tyrėjų komanda, turinti nemenką profesinę praktinių veiksmų paieškos srityje patirtį, atlieka Pirmajame ir Antrajame pasauliniuose karuose žuvusių vokiečių karių palaikų užkasimo vietų identifikavimą ir palaikų ekshumaciją (iki 2022 m. surasta ir ekshumuota daugiau kaip 1 200), taip pat Antrojo pasaulinio karo belaisvių kapaviečių tyrimus (2020 m. ekshumuoti ir perlaidoti 1 927-eri palaikai); 2017–2021 m. atliko Lietuvos politinių kalinių kapų ir kapaviečių paiešką, apskaitą ir palaikų perkėlimą ypatingųjų lagerių vietose Kazachstano Respublikos teritorijoje.

⁷ 2023 m. vykdytų tyrimų ataskaita rengiama.

⁸ 2023 m. vykdytų tyrimų ataskaita rengiama.

civilius gyventojus nužudytų Lietuvos partizanų kūnai imti niekinti miestų ir miestelių gatvėse“: [...] šį pavasarį bolševikai smarkiau persekiojo ir spaudė negu iki šiol. Pagrindas: NKVD gen. maj. Bartašiūno įsakymas, paskelbtas 1946 m. vasario 15 d. [...] Bolševikai, įdūkinti atkaklaus partizanų pasipriešinimo, kuriam paraližiuoti negelbėjo jokios jų pastangos, griebėsi naujo žiaurumo. Iki šių metų enkagiebiai ar enkavedistai partizanų lavonų iš kautynių lauko neimdavo. Pasitenkindavo susirinkdami savus, šiemet jie tarėsi suradę naują baugią priemonę kovoje su partizanais. Kautynėse paliktus partizanų lavonus (kai partizanams reikėdavo skubiai pasitraukti) jie parsiveždavo į miestelius ir ten visokiais būdais juos išniekindavo, tuo tikėdamiesi atgrasinti naujas gyventojų gretas jungtis į išskintas partizanų eiles“ (Daumantas, 1990, p. 141).

Išniekinti kūnai buvo slepiami. Represinių struktūrų darbuotojai, jų pavaldiniai ar kolaborantai palaikūs užkasdavo nuošaliuose, dažnai gyventojams visiškai neprieinamose vietose (Montvydas, 2022, p. 47). Kūnams slėpti dažnai buvo panaudojamos jau esamos duobės ar grioviai: žvyruobės, apkasų vietos, durpynai, šuliniai, pelkės, ežerai ar upės, krūmynai, žydų kapinės ar jų aplinka bei NKVD būstinių kiemai (Striužas, 2021, p. 50–67). Lietuvos partizanų kūnai buvo niekinami ir slepiami ne tik norint sumenkinti Lietuvos laisvės kovos svarbą ar įbauginti gyventojus, bet ir siekiant ištrinti visuomenės atmintį, kitaip tariant, buvo siekiama socialinės mirties, kai socialinė ir kultūrinė individo atmintis sąmoningai išnyksta, mirusieji praranda savo tapatybę ir konstruktyvų socialinį ryšį su gyvaisiais ir sunaikinami jų egzistavimo pėdsakai (Parra, Ubelaker, 2023, p. 6).

Tokie sovietinio režimo tikslai ir veiksmai, nuo nelegalių kovos būdų (apgaulės), partizanų, jų rėmėjų, kitaip mąstančių asmenų, civilių gyventojų žudymo iki mirusiųjų kūnų niekinimo, yra ne tik karo nusikaltimai, bet pagal tarptautinės humanitarinės teisės, tarptautinės žmogaus teisės nuostatas (ICRC, 2019), Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos normas (Asamblėja, 1948) ir tarptautinės baudžiamosios teisės normas (Klinker, Smith, 2020, p. 3) įvardijami nusikaltimais žmoniškumui ir genocidu. Taigi nužudytų Lietuvos partizanų palaikų paieška pirmiausia yra įkalčių paieška, nusikaltimų žmoniškumui detalių ir bruožų atskleidimas – teismo archeologijos krypties tyrimų laukas.

Žmonių dingimas, absoliutus žmogaus ir jo sąmonės sunaikinimas, apimantis fizinį sunaikinimą, tokio sunaikinimo pėdsakų, atminties bei informacijos apie tai, kas buvo sunaikinta, ištrynimą yra pasikartojanti XX–XXI a. politinio smurto išraiška ir reiškiny. Viena iš teismo archeologijos tyrimų krypčių, kaip rašoma šiuolaikinių socialinių teorijų atstovų darbuose, teikia galimybių atskleisti jų dingimo praktikas (Gonzalez-Ruibal, 2023, p. 49–50). Teismo archeologijos ir bioarcheologijos krypčių tyrimų metodai gali ne tik identifikuoti diktatorišką ir materialinę logiką, bet ir ištirti nusikaltimų pėdsakų ištrynimo būdus (Gonzalez-Ruibal, 2023, p. 51), taip pat surinkti įrodymus, pagrindžiančius motyvą, planavimą, vykdymą, ilgalaikio smurto ir žudynių poveikį (Osterholtz, Martin, Harrod, 2023, p. 70).

Itin menka Lietuvos archeologijos taikomųjų tyrimų metu sukaupta XX a. nužudytų ir žuvusių asmenų palaikų užkasimo vietų ir kapaviečių paieškų patirtis sąlygojo, kad iki šiol nesusidarė teorinių ir praktinių veiksmų algoritmas, naudotinų priemonių, įrankių visuma ir kartu metodinės kryptys. Kapaviečių ir palaikų užkasimo vietų paieška – retesnė mokslinių taikomųjų tyrimų sritis. Ši procedūra atliekama įprasta, nusistovėjusia tvarka, disponuojant kokia nors, dažnai ne itin patikima archyvinuose dokumentuose užfiksuota žinia apie palaikų užkasimo vietas arba įvykių liudininę verbalinę informaciją. Turint tokių žinių arsenalą, formuluojami tyrimų uždaviniai ir tikslas, metodai. Lietuvos archeologijos taikomųjų tyrimų praktiniuose veiksmuose taikomas tradicinis paieškos būdas, aprašytas „profesiniame šventraštyje“, kuris pateiktas norminiame teisės akte – Archeologinio paveldo tvarkybos reglamente.

Pagal nusistovėjusią ir reglamentuotą tvarką, kapaviečių, kapinynų paieška ir lokalizavimas atliekami suformavus 10 m² ir didesnio dydžio perkakas, jų skaičių ir tankį parenkant tokį, kad būtų galima nuosekliai patikrinti ir ištirti iki žemio konkrečią apibrėžto dydžio teritoriją, kurioje buvo aptikta žmogaus kaulų arba metalo radinių (įkapių), būdingų kapinynams ir senkapiams. Šių radinių aptikimo vietose, atsižvelgus į paviršiuje aptiktų radinių paplitimą, apibrėžiama teritorija, kurioje tikslinga suformuoti perkakas ir pradėti skambiu žodžiu vadinamą tyrimą. Iki žemio ištyrus perkakas, atliekama foto-, grafinė ir kita pjūvių, kapų, radinių *in situ*, įkasimų, duobių ir jų kontūrų bei atidengtų struktūrų fiksacija ir dokumentavimas.

Ieškomų objektų ar struktūrų pavykusių atradimų pavyzdžiais patvirtinta ir ne kartą įrodyta, kad tokia paieškos (tyrimų) metodika pasiteisina ir yra bene efektyviausia ieškant ikiistorinių ir istorinių laikų kapinynų bei senkapių, kitokių archeologinių objektų. Tyrinėjimų metodika tinkama ir taikytina tais atvejais, kai dideliame plote atliekama senovėje kokia nors tvarka arba chaotiškai išdėstyta, paviršiuje neišsiskiriančių, po žeme sunykusių, skeletavusių palaikų, kapų duobių, degintinių kapų, išbarstytų, iš pirminės vietos išjudintų įkapių, radinių paieška. Ji pakankamai efektyvi ir tais atvejais, kai bandoma lokalizuoti bei aptikti nebūtinai griežta tvarka konkrečioje teritorijoje buvusių kapinynų ir senkapių, kurie praeityje buvo įrengti laikantis to meto vyraujančių laidojimo papročių ir neturėta tikslų šiuos kapus paslėpti, užmaskuoti ar netrukus sunaikinti.

Iki šiol Lietuvoje nėra aiškos pozicijos ir nuomonės, kaip pritaikyti tokią metodiką ieškant XX a. viduryje vykusių konfliktų aukų palaikų užkasimo vietų, kurios būdavo slepiamos, maskuojamas ar po kurio laiko sunaikinamos; kaip deramai, vadovaujantis galiojančiais reglamentuojančiais metodiniais reikalavimais, atlikti pavienių, grupinių ir masinių⁹ palaikų užkasimo vietų¹⁰ paiešką vietovėse, kuriose yra įvairiausių kliuvinių: gamtinių (vertingi medžiai, šlapynės, vandens telkinių pakraščiai), infrastruktūros (inžinerinių, urbanistinių, architektūrinių elementų gausa), pagaliau – teisinių (santykiai su valdų ir sklypų savininkais ir valdytojais). Tradicinė paieškos ir tyrimų metodika dėl įvairių subjektyvių ir objektyvių priežasčių yra ne visada pritaikoma ir dažniau neefektyvi, ypač kai siekiama surasti sovietinio teroro – NKVD kariuomenės, strībų¹¹ ir apskritai visų smurtinius nusikaltimus (nužudymus) padariusių asmenų – aukų palaikų užkasimo vietas.

Vienas iš svarbiausių nusikaltimus padariusių asmenų tikslų yra deramai paslėpti, užmaskuoti ir sunaikinti įkalčius. Ši užduotis ir raudonojo teroro metais turėjo ypatingą reikšmę – pirmiausia baimintis, kad visuomenė ir vietinės bendruomenės nesužinotų ir neatsimintų su valdžios pritarimu įvykdytų susidorojimų su asmenimis metodų, mirusiųjų kūno niekinimų ir kitų brutalių elgsenos bruožų. Kartu siekta, kad ateityje (pvz., pasikeitus šalyje politinei ir teisinei situacijai) būtų išvengta visuomenės reakcijos ir teisinės atsakomybės už padarytus nusikaltimus. Lietuvos laisvės kovotojų palaikų slėpimu periferijoje (kur be teismo nuosprendžio buvo vykdomi gyventojų žudymai) nusikalstamais veiksmais buvo siekiama vietinėse bendruomenėse pirmiausia pateisinti tokius veiksmus ir išaukštinti save, motyvuojant, kad kovojama su „liaudies priešais“, kartu sumenkinti Lietuvos partizanų vykdomos kovos svarbą, sunaikinti ženklus, galinčius tapti simboliais, ir atgrasyti naujus asmenis nuo įsitraukimo į kovą už Lietuvos Laisvę. Todėl, siekiant paslėpti nužudytų ar kovose žuvusių Lietuvos partizanų palaikus, ieškota įvairiausių slėpimo vietų ir įkalčių maskavimo būdų.

Toks elgesys nebuvo išskirtinis vien tik SSRS ir Lietuvos SSR okupacinės valdžios (tiek centrinės, tiek veikusios rajonuose) jėgos struktūroms būdingas elgsenos bruožas. Pastebėta, kad XX a. šis reiškinys – konfliktų metu nužudytų ir netgi karo veiksmų (mūšio) metu žuvusių asmenų kūnų slėpimo, kapinių ir kapų sunaikinimo, palaikų niekinimo fenomeno tendencija buvo plačiai išplitusi daugelyje šalių. Antai pasauliniu mastu totalinių režimų visuomenėse pastebimas bendras psichologinis reiškinys: masinio smurto, genocido ir nusikaltimų žmoniškumui aukų lavonų atsikratymo praktika (Anstett, 2023, p. 94).

Šis fenomenas buvo paplitęs ir po 1917 m. perversmo totalitarizmo kryptimi besivystančioje Rusijoje, vėliau – Sovietų Sąjungoje. Brutalus sovietinių jėgos struktūrų susidorojimas su kitaminčiais, politinės sistemos priešininkais, vadinamaisiais „valstybės priešais“ ir jų kūnais išplito ir visose naujai okupuotose ir prie Sovietų Sąjungos

⁹ Šiame straipsnyje ir praktikoje grupinis palaikų užkasimas laikytinas tokiu, kai vienoje vietoje, duobėje ar tranšėjoje, vienas šalia kito užkasami keli ar keliasdešimt palaikų. Masiniu palaikų užkasimu laikytinas toks užkasimas, kai į vieną duobę, tranšėją ar kitokią paslėpimo vietą palaikai suverčiami vienas ant kito, keliais lygiais, dažniausiai be jokios tvarkos, sistemos – chaotiškai.

¹⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad sąvokos „kapas“ ar „kapinės“ nėra tinkamos vartoti, kai ieškoma nusikaltimo įkalčių – nužudytų asmenų ir slapta užkastų palaikų. Kapas ir kapinės įrengiami laikantis tuo metu vyraujančių laidojimo tradicijų, pagarbos, ritualų ir skirti išsaugoti mirusiųjų atmintį. Smurto, teroro aukų paslėpimo ir užkasimo esmė – sunaikinti bet kokią atmintį apie aukas, dingusius asmenis.

¹¹ Strībams neretai ir būdavo pavedama pasirūpinti nužudytų partizanų ir civilių gyventojų identifikavimu, jų artimųjų, giminų, bendrininkų, partizanų rėmėjų paieškomis, nužudytų asmenų palaikų paslėpimu.

prijungtose teritorijose. Sovietinių jėgos struktūrų praktika slėpti nužudytų asmenų kūnus matoma ir visais Lietuvos gyventojų naikinimo – genocido aukų atvejais. Antai, 2021–2023 m. tyrimai Lazdijuose ir Leipalingyje atskleidė, kad palaikai buvo niekinami (žalojamos kūno dalys), slepiami duobėse, o jos užverčiamos šiukšlėmis ar akmenimis. NKVD kariuomenės dalinių ir stribų nusikalstamos veiklos laikotarpio (1944–1956) įvykių liudininkų ir amžininkų atsiminimuose yra daugybė žiauraus elgesio su nužudytų partizanų palaikais pavyzdžių.

Nužudytų asmenų palaikų slėpimą akivaizdžiai liudija ir 1994–1996, 1998, 2003 m. palaikų ekshumavimas Vilniuje, Tuskulėnų parko teritorijoje, 2018–2020 m. paieškos ir atradimai Vilniuje, Našlaičių kapinėse. Pavyzdžiui, Tuskulėnų parko teritorijoje kūnai buvo užkasami kompaktiškose duobėse, sumetami keliais lygiais, apiberiami kalkėmis, sluoksniai perdengiami ruberoidu (toliu); duobės kasamos grupėmis skirtingose parko vietose, jo pakraščiuose, buvusių arklidžių, vėliau garažo patalpose, po jo grindimis (Jankauskas *et al.*, 2005; Vaitiekus, 2011). Našlaičių kapinėse nužudytų asmenų kūnai buvo slepiami tarp ligoninėse ir kitur mirusių neidentifikuotų asmenų kapaviečių; KGB ir Lukiškių kalėjimuose nužudytų asmenų palaikai buvo užkasami skirtingose kapinių vietose (Vėlius, 2019, p. 609–617; Vėlius, 2020, p. 482–491; Vėlius, 2021, p. 645–650).

Kaip ir kur buvo slepiami kituose Lietuvos miestuose, miesteliuose ir valsčių centruose įsikūrusių NKVD/MGB kariuomenės dalinių ir stribų, žudžiusių ir naikinusių Lietuvos partizanus ir taikius gyventojus, nužudytų asmenų palaikai, beveik nežinoma. Disponuojama tik keliais archeologinių tyrimų metu aptiktų partizanų ir jų rėmėjų palaikų atkasimo faktais, tačiau specialus šio klausimo tyrimas iki šiol neatliktas. Pakartosime, kad susisteminti tokias vietas bandė istorikas V. Striužas straipsnyje, skirtame Lietuvos partizanų palaikų užkasimo vietoms ir kapams. Tyrėjas, naudodamasis verbalinės informacijos duomenimis, išskyrė dažniausiai pasikartojančias palaikų slėpimo lokacijas: žvyrduobėse, karo apkasų vietose; NKVD/MGB kiemuose, šuliniuose, išvietėse, sąvartynuose; miškuose, krūmuose, žydų kapinėse ir jų aplinkoje; dvarų parkuose, vietose prie upių, ežerų, kanalų, pelkėse, durpynuose; miestelių, miestų kapinėse (tiksliau, vietose, buvusiose šalia kapinių); partizanų slėptuvių-bunkerių vietose (Striužas, 2021).

Pažymėsime, kad, remiantis archyvinės, istorinės, verbalinės informacijos duomenimis identifikuotos užkasimo lokacijos nurodo tik bendrąsias įkalčių (palaikų) slėpimo tendencijas, paieškos kryptis ir dažnai nemenkas teritorijas, siekiančias kelių ar kelių dešimčių hektarų plotą. Archeologams, planuojantiems paiešką, tokios žinios tik sufleruoja galimas, tikėtinas paieškos kryptis ir hipotetiniu lygmeniu teikia galimybę modeliuoti tikimybę surasti palaikų slėpimo vietas. Nekonkreči, labiau bendro pobūdžio informacija ne itin daug padeda suplanuoti sėkmingą paiešką. Tokia informacija tik atveria galimybę profesionaliau parinkti tyrinėjimų vietas, išdėstyti archeologines perkasas, pagrįsti optimalų jų kiekį, dydį ir t. t. arba bandyti taikyti modernius paieškos metodus.

Norint surasti tai, kas paslėpta, arba patikrinti vietas, kuriose galbūt niekas nieko niekada neslėpė, – vienu ar kitu atveju būtina patikrinti (o vartojant archeologijos terminus – pasirinktu būdu ištirti) visą plotą, vietą, vietovę. Tačiau ištirti visą arų ar hektarų dydžio plotą dėl objektyvių priežasčių (laiko, finansinių išteklių stokos ir įvairių kliuvinių) įprastais metodais sudėtinga arba beveik neįmanoma. Todėl, siekiant užsibrėžto tikslo ir greitesnių, teigiamų paieškos rezultatų, iškyla būtinybė taikyti konkrečios teritorijos individualią ar bendresnio pobūdžio, bet adaptuotą (atsižvelgiant į istorinę informaciją, liudininkų parodymus, planuojamų tyrimų vietoje pakitusią aplinką ir kt. veiksnius) praktinių veiksmų logiką ir metodiką.

Planuojant paslėptų palaikų paiešką buvusių NKVD/MGB teritorijose ir jų artimiausioje aplinkoje tenka atsižvelgti ir į esamus įvairius minėtus kliuvinius ir svarbiausia – teisinį klausimą: sutiks ar nesutiks sklypo savininkas, kuriam teks patirti laikinus nepatogumus, kad jo valdose „vardan kažkokių kaulų paieškos“ bus vykdomi kasinėjimai, šalinama arba pažeidžiama augalija ir jos šaknys, laikinai teršiama aplinka, atkuriamas paviršius ir t. t.; kokio dydžio plotą, perkasą ir keliose vietose leis atidengti valdos savininkas, ar sutiks, kad iš paieškos ploto laikinai būtų pašalinti tyrimams trukdantys kliuviniai. Šie, tarytum su tyrimų užduotimi tiesiogiai nesusiję, klausimai, disponuojama istorinė informacija ir užduoties tikslai reguliuoja, kokias paieškos ir teritorijos patikrinimo metodikas ir darbų seką reikėtų taikyti kiekvienu konkrečiu atveju.

Specializuotos palaikų paieškos ir ekshumavimo grupės įgyta patirtis teikia galimybę konstatuoti, kad šioje, specifinėje, teismo archeologijos tyrimų veikloje vienas iš svarbiausių dalykų yra, atsižvelgus į kliuvinius, sukurti patikimą vietovės dirvožemio (jeigu toks yra, ir kultūrinio sluoksnio) patikros būdą, tokį, kuriuo būtų galima aptikti pirminio reljefo ir susiformavusio kultūrinio sluoksnio pokyčių zonas, nustatyti tokių zonų fizinius parametrus. Lokalizavus tokias zonas, jose būtina ieškoti duobių, įgilinimų, nustatyti jų dydį (jei reikia, ir gylį) ir įvertinti, ar tokioje vietoje galėtų būti paslėptas žmogaus kūno dydžio objektas, tai yra palaikai. Išanalizavus šių, pirminių, patikros veiksmų duomenis, įtartinose vietose (kuriose galima tikėtis aptikti paslėptus palaikus) suformuoti, atidengti ir ištirti atitinkamo dydžio (ploto) šurfą ar perkasą.

Teritorijos, kurioje, tikėtina, yra užkasti nužudytų asmenų palaikai, patikra gali būti atliekama neinvaziniais metodais (magnetometru, georadaru, giluminiais metalo detektoriais, kitais prietaisais); tradiciniu būdu – kasiniais, šurfais, perkasomis; taikant kompleksinį paieškos metodą – naudojant neinvazinių metodų prietaisus, geologinius grąžtus, smaigus, tikrinant kasiniais bei šurfais, perkasomis. Pastaroji metodika yra veiksmingiausia siekiant aptikti tiek žinomas, tiek nežinomas palaikų užkasimo vietas. Patikra smaigu ir gręžiniais (geologiniais grąžtais) vykdoma nuosekliai, sistemingai tikrinant 0,5 m, 1 m ar mažesniu tankiu, bandinių vietas išdėstant vienu atstumu taip, kad būtų simetriškai patikrintas visas paieškos plotas. Smaigu nustatomas žemio aukštis ir išskiriami susiformavusių sluoksnių pažeidimai – perkasimai, įgilinimai, duobės, t. y. išskiriamos zonos, kuriose grunto dalelių sukibimas, jų tankis yra mažesnis nei intensyvios antropogeninės veiklos metu arba natūraliai susiklosčiusiuose sluoksniuose. Gręžinių vietos taip pat gali būti išdėstomos tokio pačio principu arba (atsižvelgiant į aplinkybes) tik įtartinose vietose (grunto dalelių tankio skirtumų vietose, nustatytose smaigu). Gręžiniais tikrinama grunto struktūra – stratigrafija ir jos sandara. Identifikavus antropogeninės veiklos požymius – kultūrinio arba natūralaus sluoksnio suardymus bei pažeidimus – tokios vietos tikrintinos kasiniais, šurfais (jei būtina, ir perkasomis). Kasiniuose, šurfuose identifikavus akivaizdžiai suardyto grunto klodą, atliekama jo sudėties analizė, nustatomas pažeidimų (duobės) aukštis, dydis, forma; atliekamas duomenų visumos apibendrinimas, kuriuo remiantis įvertinama, ar šioje vietoje gali būti užkasti palaikai. Galiausiai tokiose vietose lieka suformuoti duobės dydžio perkasą ir atlikti kasinėjimus.

Pažymėtina, kad smaigais ir gręžiniais yra lokalizuojami tik duobės, įgilinimai, perkasimai. Tokia paieškos metodika pasaulyje nuo 1978 m. taikoma teismo archeologijos krypties praktiniuose veiksmuose¹² (Bass, Birkby, 1978, p. 11; Owsley, 1995, p. 735–740; Haglund W. d., 1998; Haglund, Connor, Scott, 2001, p. 57–69; Hunter, Cox, 2005, p. 33; Mires, Scott, 2019). Tokia paieškos metodika (adaptuota ir pritaikyta konkrečioms vietoms) buvo išbandyta vykdant tikslinę Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro užduotį – surasti nužudytų Lietuvos partizanų palaikus Lazdijuose ir Leipalingyje. Visa tokių paieškų prasmė buvo suaktyvinti genocido taikomuosius tyrimus pradedant nuo įkalčių suradimo ir baigiant nužudytų asmenų tapatybės nustatymu, palaidojimu ir atminties įamžinimu.

Lazdijų ir Leipalingio paieškų ir archeologinių tyrimų istorijos aplinkybės

Praktiniai archeologinių tyrimų veiksmai ieškant partizanų palaikų užkasimo vietų Lazdijų ir Leipalingio NKVD/MGB kiemuose ir jų artimiausioje aplinkoje inicijuoti susiklosčius konkrečioms faktinėms aplinkybėms ir visuomenės bei nužudytų asmenų giminių iniciatyva. Tyrimai Lazdijų mieste, buvusios NKVD/MGB (vėliau KGB, VRM milicijos pastate) ir jo kieme pradėti 2021 m. Lazdijų r. savivaldybės iniciatyva. Šiame sklype (Vytauto g. 18) milicijos pastato vietoje numatyta įkurti Laisvės kovų muziejų, o kieme, rengiantis vykdyti būstinės teritorijoje buvusio garažo rekonstrukcijos darbus, pakloti inžinerinius tinklus ir sutvarkyti aplinką. Nugriovus vakarinėje kiemo dalyje buvusį mūrinį garažą ir ruošiant vietą naujam pastatui, ekskavatoriumi lyginant reljefą buvo aptikta, kaip tada pranešta policijai, žmonių kaulų. Pirminiais duomenimis, ekskavatorininkas maždaug

¹² Smaigais pokaryje NKVD kariuomenė sodybose ir miškuose ieškodavo Lietuvos partizanų bunkerų vietų.

50–60 cm gylyje aptiko galbūt žmonių kaulų. Išsigandęs tuoj pat užkasė kaulus toje pat vietoje ir atsisakė toliau tęsti darbus. Užkasus vietą ji pažymėta ir aptverta, apie įvykį pranešta policijai (pradėtas ikiteisminis tyrimas). Lazdijų r. savivaldybė laikinai sustabdė statybos darbus, nes tarp gyventojų nuo seno sklido informacija apie kieme užkastus partizanų palaikus. Tais pačiais metais detaliųjų ir žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu iki įžemio ištirtas 133,25 m² dydžio plotas. Kaulų radimo ir užkasimo vietoje aptikta tik pavienių, nedidelių gyvūnų kaulų fragmentų (Čičiurkaitė, 2022, p. 546–549).

Abejonių tyrėjams sukėlė gauti pirmieji kasinėjimų duomenys. Ekskavatorininko nurodytoje apytikrėje kaulų užkasimo vietoje iki nurodyto gylio grunte pasitaikė tik smulkių gyvūnų kaulų, kuriuos vargu ar galėjo pastebėti technikos vairuotojas. Giliau taip pat neaptikta žmogaus kaulų. Pasirodė keista ir nesuprantama, kad kasimo darbai statybos vietoje buvo sustabdyti aptikus tik smulkius gyvūnų kaulus ir dėl šios priežasties savivaldybė inicijavo detaliuosius archeologinius tyrimus visoje pastato statybos vietoje, o ne žvalgomuosius tyrimus tik kaulų radavietėje. Atsakymas į šį klausimą pradėjo aiškėti tik 2022 m.

Pirmaisiais Lietuvos partizanų palaikų paieškos metais (2021 m.) po buvusio garažo grindimis (tai yra kitoje vietoje nei buvo nurodyta kaulus aptikusio technikos vairuotojo), drėgname ir durpingame grunte buvo rasti trijų nužudytų Lietuvos partizanų palaikai (iki šiol neidentifikuoti) (Čičiurkaitė, 2022, p. 546–549). Kadangi statybos projekte nebuvo numatyta daugiau jokių pastatų statybos, tyrimai buvo užbaigti. Kitais, 2022 m. partizanų palaikų paieškos iniciatyvą perėmė LGRTC (tolesnių paieškų užsakovas), paiešką atliko ta pati tyrėjų grupė. Tyrimai buvo atliekami gretimai Lazdijų NKVD/MGB kiemo, jų metu aptikti dar dviejų Lietuvos partizanų palaikai ir pavienių žmonių kaulų.

Pažymėtina, kad po 2021 m. tyrimų atsitiko vienas, tarytum neesminis, bet svarbus įvykis, susijęs su NKVD/MGB kieme kadaise užkastais palaikais. Tų metų vasarą viena Lazdijų gyventoja tyrėjams pranešė, kad grunte, atvežtame į vieną sklypą Šventėžeryje, surasta žmogaus kaukolė. Apie įvykį radėjas pranešė policijai, pradėtas ikiteisminis tyrimas. Sužinojus tai ir disponuojant informacija apie Lietuvos partizanų palaikų užkasimo faktus šiame, netoli Lazdijų esančiame miestelyje bei ankstesnes palaikų paieškas jame 2018 m. (Vėlius, 2019, p. 649), pranešta LGRTC siekiant inicijuoti kreipimąsi į policiją ir išsiaiškinti pirminę grunto ir žmogaus kaulų radavietę. Pavyko nustatyti, kad gruntas į Šventėžerį pateko iš buvusios Lazdijų NKVD/MGB būstinės kiemo – to paties, kuriame buvo atlikti detalieji tyrinėjimai ekskavatoriumi aptiktų kaulų radavietėje. Sprendžiant iš sukauptos informacijos visumos, manytina, kad 2021 m. tvarkant buvusios NKVD/MGB būstinės kiemo paviršių ir vykdant kasimo darbus teritorijoje, kurioje nebuvo atlikti tyrinėjimai, buvo surasti ir paslėpti ir (ar) sunaikinti Lietuvos partizanų palaikai. Suardytų palaikų liekanų Lazdijų NKVD/MGB kiemo šiauriniame pakraštyje buvo aptikta ir 2023 m. archeologinių tyrinėjimų – palaikų paieškos – metu.

Leipalingyje nužudytų Lietuvos partizanų bei jų rėmėjų paieškos ir tyrimų iniciatyvų atvejis gerokai senesnis ir turintis išskirtinę istoriją. Pirmą kartą partizanų ir kitų nužudytų asmenų palaikų paieška bei iškėlimas šiame miestelyje buvo atliekamas 1991 m. balandžio 13–gegužės 18 d. vietinės bendruomenės iniciatyva. Apie 1991 m. vykusią palaikų paiešką ir jų iškėlimą yra žinoma iš vienintelio rašytinio šaltinio, tuometinio Kultūros paveldo inspekcijos darbuotojo Henriko Rimkaus publikacijos (Rimkus, 1996, p. 64–88).

Nužudytų partizanų ir kitų palaikų buvo ieškoma mažiausiai dviejose vietose: buvusios NKVD/MGB būstinės kieme (dab. Dzūkų g. Nr. 15) ir teritorijoje priešais ją (kitoje Dzūkų gatvės pusėje, tarp šios gatvės sklypų Nr. 8, Nr. 10 ir Veisiejų g. sklypų Nr. 12, Nr. 14), prie šlaito ir šlaite, gyventojų daržuose (buvusio apkaso vietoje)¹³.

¹³ Vakarinėje miestelio dalyje, 85 m į pietus nuo kelio Leipalingis–Kapčiamiestis, 15 m į rytus nuo Z. Valentos sodybos, skardyje, buvusių apkasų vietoje (nurodyta vietinių gyventojų) buvo užkasami rezistentai. Skardis nuolaidėja į vakarų pusę. Nurodytoje vietoje iškasta 6 x 7 m dydžio perkasa, orientuota rytų–vakarų kryptimi. Perkastos ŠR kampe, 40 cm gylyje nuo šiaurinio šlaito, 55 cm – nuo rytinio, aptikta žmonių kaulų, iš viso 6 palaikai (asm. Nr. 1–6). Greta šios perkastos, septyniose nenustatyto dydžio iškasose, šlaite buvo surasti dar 9 palaikai (asm. Nr. 21–29). NKVD/MGB būstinės kieme buvo atidengtos penkios iškastos, keturiose iš jų aptikti 7 palaikai (asm. Nr. 14, 16–19, 27, 31) (vienoje iškasoje – treji, kitose – po vienus palaikus). Kitų iš 32 vnt. tais metais aptiktų palaikų žinomos tik apytikslės vietos, nes jos plane nepažymėtos. Iš publikacijos aiškėja, kad dar septynerių (7) palaikų grupė (asm. Nr. 7–13) buvo surasta „pietiniame skardžio gale, apie 50 m į V nuo Dzūkų g. ir apie 30 m

1 pav. 1991 m. visuomenės ir žuvusių partizanų artimųjų inicijuotos paieškos ir ekshumavimo akcija Leipalingio NKVD/MGB būstinės kieme. Nuotraukos kopija saugoma Leipalingio progimnazijos muziejuje. H. Rimkaus nuotrauka

Fig. 1. 1991 search and exhumation action initiated by the public and relatives of the fallen partisans in the courtyard of the NKVD (MGB) headquarters in Leipalingis. A copy of the photo is kept in the museum of Leipalingis Progymnasium. Photo by H. Rimkus.

1991 m. suradus 32 asmenų¹⁴ palaikus minėtame kieme ir buvusio apkaso vietoje, savo tėvelio, Pietų srities partizanų vado, pulkininko Juozo Vitkaus palaikų ieškojo jo sūnus Vytautas Vitkus. Šiuo tikslu kasinėjimai vyko buvusio stribyno kiemo pietvakariniame kampe (1 pav.) ir pietinėje dalyje priešais sulaikymo kameros langą. Partizanų vado ir tėvelio palaikų vėliau bandyta ieškoti ir Merkinės NKVD/MGB būstinės kieme. Ten buvo rasti kelių nužudytų asmenų palaikai (atrodo, jie buvo palaidoti Merkinėje, vadinamajame Ašarų kalnelyje), tarp kurių tėvelio palaikų neaptikta. Palaikų taip pat ieškota pulkininko J. Vitkaus žūties vietoje – Žaliamiškyje. Po šių sėkmės neatnešusių bandymų palaikų paieška buvo sustabdyta ir pratęsta tik po 28 metų pulkininko giminių ir visuomenės iniciatyva.

Leipalingyje užkastų palaikų paieškos klausimas vėl iškilo 2018 m. Jos iniciatoriai – Lietuvos kariuomenės viršila E. Kuckailis ir Leipalingio mokyklos mokytoja muziejininkė L. Žukauskaitė¹⁵. Tais metais Leipalingyje vykusios konferencijos metu iškelta idėja ir būtinybė reekshumuoti 1991 m. surastų ir miestelio kapinėse

piečiau pirmosios 6 asmenų grupės radimvietės“; šlaite, apie 10 m į vakarus nuo Valentos ūkinio pastato (rastas tik kaukolės fragmentas – asm. Nr. 15); 1 palaikai rasti šlaito šiaurinėje dalyje įkalnėje, apie 15 m į rytus nuo Valentos tvarto (asm. Nr. 28); 1 palaikai rasti 3,5 m į pietryčius nuo Nr. 28 (asm. Nr. 29); 1 palaikai iškasti savavališkai (vieta nenustatyta) (asm. Nr. 30); 1 palaikai rasti J. Vilkelio kieme (Naujoji g. Nr. 4) (asm. Nr. 32) (Rimkus, 1996).

¹⁴ Po 2019 m. šių palaikų reekshumacijos iš Leipalingio kapinių paaiškėjo, kad 1991 m. buvo surasti ne 32, bet 33 Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų palaikai.

¹⁵ Šie žmonės daug metų rinko medžiagą, ieškojo, lokalizavo ir tyrinėjo šio regiono Lietuvos partizanų mūšių, kautynių, bunkerų, partizanų žūties vietas. Jų iniciatyva Leipalingyje buvo organizuota konferencija, kurioje dalyvavo bendraminčiai, pulkininko J. Vitkaus, slap. Kazimieraitis, giminės, Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamentas (atstovavo A. Ūsienė), LGGRTC (atstovavo E. Peikštenis ir D. Žygelis), Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas (atstovavo dr. G. Vėlius).

palaidotų partizanų palaikus, patikslinti palaikų skaičių, atlikti DNR tyrimus, nustatyti palaidotųjų tapatybę, išsiaiškinti, ar tarp jų nėra Pietų Lietuvos srities partizanų vado pulkininko Juozo Vitkaus-Kazimieraičio palaikų (Kuckailis, 2023, p. 220–226). Reekshumaciją LGGRTC pavedimu 2019 m. atliko Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros specialistas, didžiule profesine partizanų palaikų paieškos patirtimi disponuojantis archeologas dr. G. Vėlius (Vėlius, 2019). Tarp iškeltų palaikų neaptikus ieškomo asmens, 2020 m. rudenį į VŠĮ „Kultūros vertybių globos tarnyba“ kolektyvą profesinės pagalbos kreipėsi kolegos iš LGGRTC (šios įstaigos darbuotojai E. Peikštenis ir D. Žygelis), prašydami padėti rasti kažkur šiame miestelyje paslėptų Lietuvos partizanų palaikų užkasimo vietas. Suformuluotas ir aktualiausias tikslas – surasti pulkininko J. Vitkaus-Kazimieraičio palaikus (Kvizikevičius, 2023, p. 226–238). Susipažinus su LGGRTC surinktais archyviniais duomenimis ir juos įvertinus, parengta paieškos strategija ir metodika, o 2021 m. rudenį pradėti archeologiniai tyrimai.

Archeologinių tyrimų Lazdijuose ir Leipalingyje metodikos principai

Lietuvos partizanų palaikų paieška šių vietovių buvusių NKVD/MGB būstinių kiemuose ir jų artimiausioje aplinkoje buvo atliekama skirtingais principais, naudojant individualius, konkrečiai vietai adaptuotos metodikos elementus ir veiksmų algoritmą. Pradinėje paieškos stadijoje, 2021 m., tiek vienoje, tiek kitoje vietoje buvo keliami skirtingi uždaviniai (vėliau jie unifikuoti), tačiau turėjo tokį patį tikslą – surasti prieš 75–80 metų slapta užkastus palaikus.

Lazdijuose 2021 m. archeologiniais metodais buvo nuosekliai ištiriama visa pradėto pastato statybos vieta, todėl šioje vietoje taikytas tradicinis detaliųjų archeologijos ardomųjų tyrimų būdas – visiškai, iki žemio ištirti visą planuojamo užstatymo plotą. Iš esmės buvo keliamas paveldosauginis tikslas, todėl taikyti kitokią, kombinuotą palaikų paieškos metodiką – nebuvo jokios prasmės. 2022–2023 m. pagrindine užduotimi tapo siekis lokalizuoti, identifikuoti tikėtinas partizanų palaikų užkasimo vietas už NKVD/MGB sklypo ribų ir jo pakraščiuose, patikrinti artimiausią aplinką, todėl paieškoje imta taikyti kombinuotą ir adaptuotą palaikų paieškos metodiką, kuri Leipalingyje jau buvo taikyta 2021 m.

2021 m. Leipalingyje, pradiname paieškos etape suformuluotos kitos užduotys – pirmiausia patikslinti 1991 m. partizanų palaikų atkasimo ir (ar) suradimo vietas NKVD/MGB būstinės kieme ir gretimuose sklypuose; vietas vakarinėje miestelio dalyje, netoli buvusio Antrojo pasaulinio karo apkasos; lokalizuoti ir identifikuoti naujas, tikėtinas palaikų užkasimo vietas. Norint įvykdyti tokią, specifinę, Lietuvos archeologijos praktiniuose tyrinėjimuose itin retai keliamą užduotį, buvo būtina sukurti efektyvius ir greitesnius palaikų paieškos ir teritorijų patikrinimo būdus. Esant tokiems siekiams tapo aktualu išsiaiškinti, kokiais kriterijais ir identifikatoriais remiantis bus lokalizuojamos įtartinos ir tikėtinos palaikų užkasimo vietos, o vartojant archeologijos taikomųjų tyrimų terminus – nustatyti, kokių fizinių parametrų (dydžių, gylių ir formų) duobių reikėtų ieškoti, kaip jas identifikuoti ir priskirti tikėtinoms Lietuvos partizanų palaikų užkasimo vietoms. Taigi iškilo būtinybė išsiaiškinti, į kokio dydžio duobes nužudytų asmenų palaikus galėjo slėpti NKVD/MGB parankiniai – sribai.

LGGRTC sudarytas Leipalingio apylinkėse nužudytų Lietuvos partizanų bei jų rėmėjų sąrašas teikia galimybę konstatuoti, kad daugiausia jų žuvo 1945 m. Tų metų tą pačią dieną išskiriamos 7 masiškai (daugiau nei vienas asmuo) žuvusiųjų grupės; 1946 m. – 5 grupės; 1947 m. – 7 grupės; 1948 m. – 3 grupės; 1949 m. – 11 grupių; 1950 m. – 3 grupės; 1951 m. – 3 grupės; 1952 m. – 3 grupės. Visus metus dominavo nuo 2 iki 5 asmenų žūtys. Šie skaičiai suponavo mintį, kad tą pačią dieną nužudytųjų kūnai galėjo būti užkasami / slepiami į tą pačią duobę, nors neatmetama tikimybė, kad galėjo būti ir kitaip – kelių dienų aukos taip pat galėjo būti sumetamos į vieną duobę arba užkasamos mažesnėmis grupėmis. Šią pirminę hipotezę reikėjo patikrinti atliekant teritorijų patikrą.

Skirtingos Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų žūties datos, kitos to meto mums nežinomos ir nenustatytos įvykių aplinkybės bei 1991 m. aptiktų palaikų užkasimo vietos inspiravo mintį, kad Leipalingio miestelio ribose palaikai jų slėpimo vietose buvo užkasami masiškai, grupėmis ir pavieniui. Vadovaujantis tokia nuostata, atliekant teritorijų patikrinimą ir palaikų paiešką Leipalingyje tapo aktualu ieškoti mažiausiai vieno kūno (palaikų) dydžio

(1 x 1,5–2 m), taip pat didesnių duobių (apie 2,5–2,5 m ir kitokių dydžių), kuriose galėjo būti paslėpti palaikai. Išanalizavus Lietuvos partizanų žūties datas ir palyginus su bendru nužudytų asmenų skaičiumi, apskaičiuota, kad galėjo būti mažiausiai 43 grupinės palaikų užkasimo vietos (neskaitant pavienių palaikų užkasimo duobių). Iš jų apie 16 palaikų užkasimo duobių jau buvo surastos 1991 m., liko nerastos mažiausiai 27 masinės palaikų užkasimo duobės, kuriose, preliminariais apskaičiavimais, galėjo būti užkasta apie 153 palaikai¹⁶.

Archeologinių tyrimų ir palaikų paieškos Leipalingyje rezultatas turėjo būti lokalizuotos ir identifikuotos ne mažiau kaip 27 palaikų užkasimo duobės, o jose – minėtas aukų skaičius.

Šiam tikslui pasiekti sukurtas paieškos metodikos modelis, kurio esmė – greitai ir efektyviai patikrinti didelę miestelio teritoriją (apimančią daugiau kaip 10 sodybinių sklypų ir nedidelių valstybinės žemės plotų, įsiterpusių tarp jų); patikrinti pirmiausia tokias vietas, šalia kurių anksčiau (1991 m.) jau buvo aptikta palaikų, ir kitas vietas, patogias paslėpti nužudytų ir žuvusių asmenų palaikus. Sudarytas teritorijos patikrinimo veiksmų algoritmas: pirmiausia plotus patikrinti geofiziniu metodu (georadaru), paskui – lokalizuotas įtartinas vietas (anomalijas) patikrinti gręžiniais, kasiniais, šurfais. Identifikavus tikėtinas palaikų užkasimo vietas, jas ištirti šurfais ir perkasomis. Šios archeologiniuose tyrinėjimuose taikomos priemonės ir siek tiek adaptuotas paieškos ir patikros veiksmų algoritmas nuo 2022 m. panaudotas vykdant palaikų paiešką greta Lazdijų NKVD/MGB būstinės kiemo.

Paieškos Lazdijuose rezultatai

Lazdijų mieste buvusi NKVD/MGB būstinė užėmė 6 dabartinių sklypų teritoriją. Vietos žmonės pasakoja apie dviejuose pastatuose buvusius kalėjimus (dab. Vytauto g. 18 ir 16), kuriuose buvo tardomi ir kankinami partizanai, jų artimieji ir giminės bei ryšininkai. Iš P pusės sklypą riboja Vytauto g., iš Š – Šušvės upelio vaga, iš R ir V pusių – tušti sklypai. Į buvusios būstinės sklypo R dalį anuomet buvo perkeltas tremtinių namas, kuris, kaip manoma, taip pat buvo susijęs su sovietų saugumo darbuotojais ar jų pagalbininkais. Vietos gyventojai pasakoja apie šalia Šušvės upelio matytus žmonių kaulus bei maždaug apie 1970 m. vykdytus inžinerinių tinklų tiesimo darbus, kai ekskavatoriaus operatorius vietos gyventojų prašęs degtinės, nes negalintis daugiau dirbti dėl krantinčių kaulų.

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, Šarūno rinktinės Mindaugo tėvūnijos III būrio partizanų, žuvusių 1952 m. balandžio 19 d., artimieji, iškamantinę vietos stribus, ieškojo užkastų savo artimųjų dabartiniame Vytauto g. 18 sklype (šis paieškos atvejis niekur nedokumentuotas, o apie paieškos rezultatus nieko nežinoma). Nepaisant visų duomenų, minėtoje buvusios NKVD/MGB būstinės teritorijoje ir aplinkoje niekada nebuvo tikslingai, metodiškai vykdoma Lietuvos partizanų palaikų paieška, šiai teritorijai iki šiol nėra suteikta teisinė apsauga – ji neįtraukta į nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą.

2021 m. atliekant archeologinius tyrimus, tirtose teritorijoje nustatyti gausūs įvairių laikotarpių statybų darbų požymiai, kurių metu į paviršinį gruntą buvo iškelti 7 pavieniai žmonių kaulų fragmentai. Centrinėje buvusio garažo dalyje, 110–115 cm gylyje, aptikti trijų žmonių palaikai. Nežymus kapo duobės kontūras išsiskyrė tik palaikų Nr. 2–3 kojūgalyje. Šis pastebėjimas suponavo mintį, kad atidengtos dvi skirtingos palaikų užkasimo duobės. Mirusieji paguldyti viena eile, orientuota Š–P kryptimi (vėliau, 2022 m., pastebėta ta pati palaikų užkasimo duobių orientacija), duobės skyrė iki 80 cm atstumas. Visi atidengti palaikai stipriai apardyti ankstesnių žemės judinimo darbų metu – palaikus Nr. 1 apardė medienos trūnėsių sluoksnis, palaikus Nr. 2 ir 3 – garažo pamato pertvara. Palaikai Nr. 2 ir 3 paguldyti vieni ant kitų.

Pažymėtina, kad paviršiniuose sluoksniuose aptikti pavieniai žmonių kaulai yra ankstesnių grunto kasimo darbų metu suardytų palaikų Nr. 1–3 fragmentai. Nustatyta, kad užkasti trys maždaug 25–35 metų vyrai. Dviejų

¹⁶ Skaičiuojama pagal tai, kad nuo 1994 01 12 iki 1952 11 20 Leipalingyje ir jo apylinkėse buvo nužudyti ir žuvo 207 asmenys, iš kurių 21 palaikai ano meto įvykių metu giminių buvo palaidoti kituose miesteliuose. Taip pat iš šio skaičiaus atmetami 1991 m. surasti 33 palaikai.

2 pav. 2021–2022 m. archeologinių tyrimų Lazdijų NKVD/MGB būstinės kieme ir jo artimiausioje aplinkoje metu šalia Lietuvos laisvės kovotojų palaikų aptikti radiniai. I. Čičiurkaitės nuotrauka

Fig. 2. 2021–2022 during archaeological research in the courtyard of the Lazdijai NKVD (MGB) headquarters and its immediate surroundings, finds were discovered near the remains of Lithuanian freedom fighters. Photo by I. Čičiurkaitė.

iš jų kaukolėse fiksuoti šautiniai sužalojimai: palaikų Nr. 2 kaukolėje fiksuoti du kiauryminiai šautiniai sužalojimai, palaikų Nr. 3 kaukolėje – vienas. Smurtinis sužalojimas įtariamas ir palaikų Nr. 1 kaukolėje, tačiau dėl itin fragmentiško išlikimo traumuojančias mechanizmas ar įrankis neidentifikuotas. Šalia palaikų Nr. 1 aptikta lietuviškos uniformos sagų su Vyčiu, Gediminaičių stulpais ir sagtelė su Gediminaičių stulpais (2 pav.). Šalia palaikų Nr. 2 radinių neaptikta, nes didžioji palaikų dalis suardyta pamato. Ant palaikų Nr. 3 kairės rankos piršto aptiktas sidabrinis žiedas su Vyčio kryžiumi, kaklo srityje – vielos kilpa, su kuria, kaip manoma, nužudyto asmens kūnas buvo tempiamas į užkasimo vietą (3 pav.).

2022–2023 m. buvusios NKVD/MGB būstinės kiemo ir artimiausios aplinkos tyrimai tęsti pakeitus palaikų paieškos strategiją, nes siekta patikrinti verbalinę informaciją – apytikriai nurodytas tikėtinas palaikų užkasimo vietas. 2022 m. pirmiausia atlikti geofiziniai tyrimai georadaru Vytauto g. 20 sklype ir už Šušvės upelio – Dzūkų g. 13 teritorijoje. Georadaru išskirtos 9 anomalijos, pagal gylį ir dydį atitinkančios palaikų užkasimo duobių parametrus. Sklype Vytauto g. 20, vienoje tiesėje, maždaug 7 m atstumu į V nuo 2021 m. Vytauto g. 18 sklype

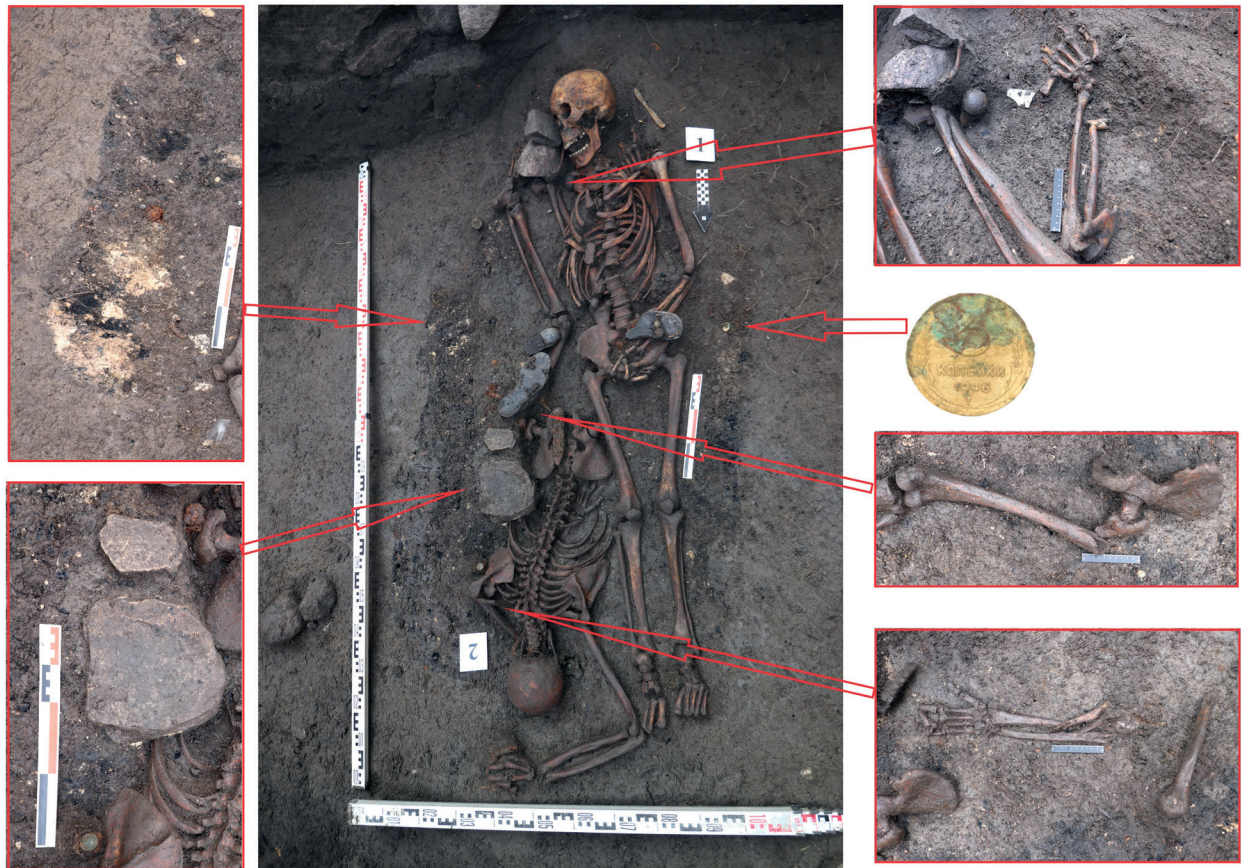
3 pav. 2021 m. archeologinių tyrimų Lazdijų NKVD/MGB būstinės kieme metu aptikti palaikai Nr. 3. Palaikai apardyti garažo pamatų įrengimo metu. Ant kaklo fiksuota vielos kilpa, o kaukolėje kiauryminiai šautiniai sužalojimai. I. Čičiurkaitės nuotrauka

Fig. 3. In 2021, during archaeological research in the courtyard of the Lazdijai NKVD (MGB) headquarters, remains No. 3 were discovered. The remains were destroyed during the installation of the garage foundation. A wire loop was fixed around the neck and there were gunshot wounds in the skull. Photo by I. Čičiurkaitė.

aptiktų trijų Lietuvos laisvės kovotojų palaikų užkasimo vietos, aptikti dar dviejų laisvės kovotojų palaikai. Maždaug 60 cm gylyje nuo dabartinio kiemo paviršiaus aptikta kaukolė, o atidengus visus palaikus, apie 90 cm gylyje pasiekus duobės dugną, išryškėjo jo, 100 cm pločio ir maždaug 180 cm ilgio, kontūras. Atsižvelgiant į palaikų Nr. 2 kairės rankos padėtį manytina, kad duobė buvo nuolaidėjančiais šlaitais. Jos užpildą sudarė gausūs angliukai ir neperdegę medienos rąsteliai, buitinės keramikos ir stiklų duženos, metalinės krosnies drelės, korodavusios vinys, odekolono buteliukai ir daugybė kiaušinių lukštų fragmentų. Ant palaikų užmesti akmenys ir batų padų fragmentai. Šioje šiukšlių duobėje slėpti dviejų 25–35 ir 17–20 metų vyrų palaikai (4 pav.), kuriuose fiksuoti gausūs perimortaliniai kaulų lūžiai, sukelti stiprios traumuojančios jėgos, tačiau neatitinkantys sprogimo traumos požymių. Pastebėta, kad abejuose palaikuose trūko plaštakų riešakaulių ir pėdų padikaulių (pastarieji ir *in situ* fiksuoti ne anatomicinėje padėtyje), antropologinių tyrimų metu pažeidimų kauluose neužfiksuota, todėl tikėtina, kad palaikai galėjo būti užkasti vėlyvųjų lavoninių reiškinių stadijoje. Palaikų Nr. 2 viršutinio žandikaulio dešinės pusės dviejų kandžių vainikai nulaužti esant dar gyvam – tikėtinos traumos pasekmė. Dviejų Lietuvos partizanų palaikai šiukšlių duobėje buvo paslėpti ne anksčiau kaip 1946 m. – tai patvirtina šalia palaikų, duobės užpilde aptikta SSRS 3 kapeikų moneta.

Atliekant palaikų paiešką kitoje upelio pusėje, priešais buvusią NKVD/MGB būstinę, Dzūkų g. 13 sklypo P dalyje aptikti upelio krantų tvarkymo darbų metu suformuoti piltinės kilmės sluoksniai, buvęs pirminis paviršius fiksuotas maždaug 100–130 cm gylyje. Arčiausiai naujai suformuoto šlaito, piltiniame grunte (kuriame

4 pav. 2022 m. archeologinių tyrimų Lazdijų NKVD/MGB būstinės aplinkoje metu aptikti dviejų Lietuvos laisvės kovotojų palaikai, užkasti šiukšlių duobėje. Ant palaikų užmesti akmenys ir batų padų fragmentai. Duobės užpilde aptikta 1946 m. 3 kapeikų moneta leidžia daryti išvadą, kad palaikai užkasti ne anksčiau kaip 1946 m. Palaikuose fiksuoti perimortaliniai lūžiai. I. Čičiurkaitės nuotrauka

Fig. 4. In 2022, during archaeological investigations in the surroundings of the NKVD (MGB) headquarters in Lazdijai, the remains of two Lithuanian freedom fighters were discovered buried in a garbage pit. Stones and fragments of shoe soles were thrown on the remains. The discovery of a 3 kopeck coin from 1946 in the fill of the pit suggests that the remains were buried no earlier than 1946. Perimortal fractures were recorded in the remains. Photo by I. Čičiurkaitė.

dominavo permaišyti aliuviniai sluoksniai ir šlynas), nuo jo viršaus (~ 30 cm gylio) iki įžemio aptikti 7 pavieniai, nedideli žmonių kaulų fragmentai (nustatytas minimalus individų skaičius – vienas, daugiau kaip 20 metų amžiaus). Šis faktas teikia galimybę konstatuoti, kad praeityje vykusią upelio krantų tvarkymo darbų metu buvo visiškai arba iš dalies suardyti netoli upelio užkasti palaikai, kurių pavieniai kaulai su gruntu buvo supilti ir paskleisti formuojant šlaitą. Šis išsklaidytų kaulų radimas patvirtino vietos gyventojų liudijimus apie šalia upelio besimėtančius žmonių kaulus. Tačiau liko nenustatytos kaulų patekimo į šią vietą aplinkybės ir iš kokios konkrečios vietos jie ten pateko.

2023 m., atlikus pakartotinę verbalinės informacijos analizę ir įvertinus ankstesnių metų tyrimų rezultatus, palaikų paieška pratęsta arčiau buvusios NKVD/MGB būstinės. Tyrimai vykdyti sklypuose Vytauto g. 18, 20, šiaurinėse sklypų dalyse ir paupyje, besiribojančiame su būstinės sklypu. Numatytos paieškos teritorija apėmė maždaug 1 200 m² dydžio plotą, tad tapo aktualu pritaikyti specifinę paieškos metodiką, jau išbandytą ankstesnėse paieškose Leipalingyje. Ieškoti naujų paieškos būdų vertė ir kitas veiksnys – šiuose sklypuose, esančiuose palei Šušvės upelio krantą, nuo paviršiaus iki įžemio dominavo drėgnas, itin durpingas gruntas, kuriame neišsiskiria atskiri kultūrinio sluoksnio horizontai.

5 pav. 2023 m. aptiktos su NKVD/MGB/KGB/VRM veikla susijusios šiuikšlių duobės, kuriose buvo utilizuojami Lietuvos partizanų naudoti ginklai ir jų dalys. I. Čičiurkaitės nuotrauka

Fig. 5. In 2023, the discovery of rubbish pits related to the activities of the NKVD/MGB/KGB/VRM, where weapons and parts used by Lithuanian partisans were disposed of. Photo by I. Čičiurkaitė.

Planuojamų tyrimų teritorijoje pirmiausia tapo aktualu nustatyti vyraujančias geologinio sluoksnio viršaus (įžemio) altitudes, šiam tikslui panaudoti smaigai, kuriais buvo galima tikėtis identifikuoti grunto tankumo skirtumą, lokalizuoti duobių kontūrus, atitinkančius minimalų palaikų užkasimo duobės dydį. Visas paieškos plotas, įskaitant upelio šlaitą, suskirstytas 1 x 1 m dydžio kvadratais, atlikta pirminė patikra, nustatytose įtartinose vietose zondais įvertinta stratigrafija. Aptikus permaišytos struktūros gruntą, papildomai tikrinta kasiniais. Šitaip buvo siaurinamas paieškos plotas. Kasiniais įvertinus stratigrafiją ir juose identifikavus piltinės kilmės sluoksnių buvo tiriami šurfai.

Taikant šią patikros bei paieškos ir identifikavimo metodiką, Vytauto g. 20 sklype lokalizuota potvynių metu užliejamo sklypo riba, nustatyta, kad ūkinės veiklos – arimo metu susiformavo iki 60 cm storio dirvožemio sluoksnis. Ties šlaitu dirvožemyje aptikta melsvo šlyno intarpų, kurie, kaip manoma, susiję su upelio melioravimo darbais. Ties sklypų Vytauto g. 18 ir 20 riba lokalizuotos dvi su NKVD/MGB/KGB/VRM veikla susijusios šiuikšlių duobės, kuriose buvo utilizuojami valstybiniai automobilių ir motociklų numeriai su kirilicos rašmenimis, buitinės šiuikšlės ir ginklų dalys: sovietinio pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ-41 šovinių dėtuvių – diskų fragmentai; Mosino sistemos karabino spynos dalis; perdaryto Mosino sistemos karabino, nupjauto vamzdžio dalis; vokiško pistoleto P-18 dėtuvės fragmentas; sovietinio pistoleto TT dėtuvių fragmentai ir tūtos (5 pav.). Lietuvos partizanai irgi naudojo tokius ginklus, tad manytina, kad jų dalys buvo utilizuotos raudonojo teroro metu, po to, kai šie ginklai buvo paimti iš kovotojų. Buvusiose NKVD/MGB/KGB/VRM patalpose šie ginklai buvo išardyti, sugadinti negrįžtamai, taip, kad ateityje nebūtų galima jais pasinaudoti, o nužudytų partizanų kūnai užkasti netoliese.

6 pav. 2021–2023 m. archeologinių tyrimų Lazdijų NKVD/MGB būstinės kieme ir artimiausioje aplinkoje planas. 1. Palaidų užkasimo vietos. 2. Pavieniai žmonių kaulai. 3. 2021 m. tyrimai. 4. 2022 m. tyrimai. 5. 2023 m. tyrimai. 6. Neinvaziniai GPR žvalgymai 2022 m. 7. NKVD būstinės (stribyno) pastatas. I. Čičiurkaitės nuotrauka, planą parengė R. Kraniauskas

Fig. 6. 2021–2023 plan for archaeological research in the courtyard of the NKVD (MGB) headquarters in Lazdijai and its immediate surroundings. 1. Burial sites of the remains. 2. Individual human bones. 3. 2021 research. 4. 2022 research. 5. 2023 research. 6. Non-invasive GPR surveys in 2022 7. NKVD headquarters building. Photo by I. Čičiurkaitė, plan by R. Kraniauskas.

Vytauto g. sklype Nr. 18 taip pat buvo lokalizuotos kelios šiukšlėms utilizuoti skirtos duobės, vienoje jų aptiktas ispaniško-prancūziško „Ruby“ sistemos revolverio korpuso rėmas. ŠR Vytauto g. 18 dalyje ir šlaite link upelio, ankstesnių statybų metu stumdytame grunte aptikta pavienių žmonių kaulų (minimalus individų skaičius – 2, vienas jų jaunesnis nei 21 metų). Šio sklypo šlaite, labiausiai priartėjančiame prie Šušvės upelio, taip pat aptikta pavienių žmonių kaulų fragmentų. Taigi taikyta paieškos metodika pasiteisino ir padėjo lokalizuoti grunto perkaso vietas, aptikti pavienių žmonių kaulų bei konstatuoti įkalčių slėpimo faktus ir šioje buvusios NKVD/MGB būstinės teritorijoje ir jos artimiausioje aplinkoje. Neabejojama, kad šioje vietoje gali būti ir daugiau suardytų palaikų pavienių kaulų bei palaikų užkasimo duobių.

Apibendrinami 2021–2023 m. paieškos ir tyrimų rezultatus pažymėsime, kad ekspedicijos metu iš viso buvo surasti ir ekshumuoti penkių Laisvės kovotojų palaikai, surinkti dar mažiausiai dviejų asmenų pavieniai kaulai (6 pav.). Pirmą kartą archeologinių tyrimų metu netoli buvusios NKVD/MGB/KGB/VRM būstinės kiemo buvo aptikta Lietuvos partizanų ginklų dalių. Visi šie atvejai suponuoja mintį, kad tiek nužudytų asmenų palaikų, tiek kitų daiktinių įrodymų, susijusių su Lietuvos partizanais, galima tikėtis aptikti ir kitose Lietuvos vietose buvusių NKVD/MGB būstinių teritorijose bei jų artimiausioje aplinkoje. Įkalčių slėpimo ir nužudytų asmenų kūnų niekinimo kontekste Lazdijuose taip pat pastebėti keli sovietinėse jėgos struktūrose dirbusių asmenų elgsenos bruožai: šiukšlių ir kitos paskirties duobėse slepiamus palaikus sumesti bet kaip, juos užversti akmenimis, šiukšlėmis; aptikta kankinimo ir brutalaus elgesio su nužudyto asmens kūnu bruožų (vielos kilpos ant kaklo aptikimo atvejis – nužudytas asmuo buvo velkamas kaklą aprišus viela).

Paieškos rezultatai Leipalingyje

Teritorijų patikrinimo veiksmai 2021 m. pradėti nuo įtartinų vietų paieškos ir 1991 m. kasinėtų vietų tikslesnio lokalizavimo geofiziniu tyrimo metodu (georadaru). Per 2021–2022 m. dviejose miestelio dalyse – centrinėje dalyje, buv. NKVD/MGB būstinės sklype, ir netoliese (Dzūkų g. Nr. 13, 15, 17, Sodų g. Nr. 7), taip pat vakarinėje dalyje, buv. Antrojo pasaulinio karo apkaso ir 1991 m. aptiktų palaikų radavietėje bei jos artimiausioje aplinkoje (Dzūkų g. 6, 8, 10, Veisiejų g. 12) iš viso nuskenotas apie 3 286 m² dydžio plotas.

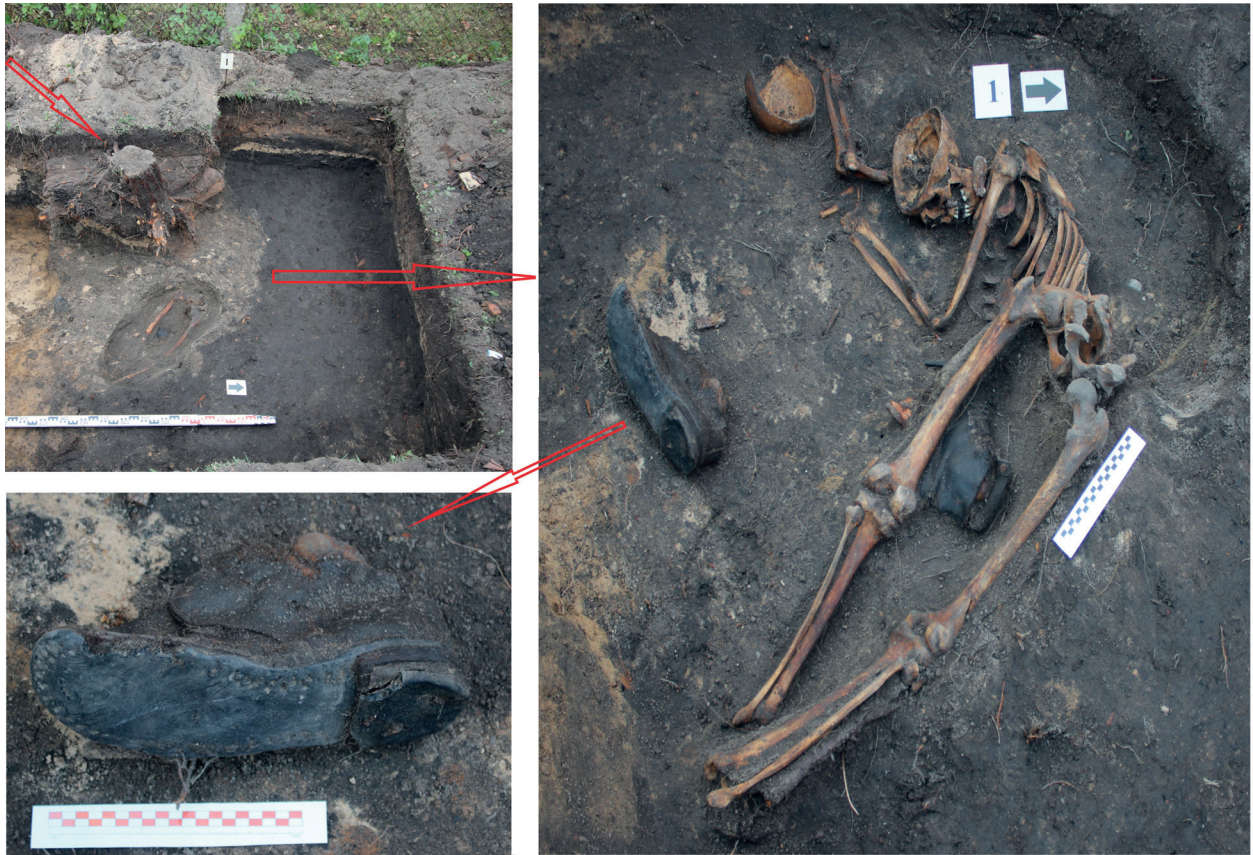
Vakarinėje paieškų teritorijos dalyje (buvusio Antrojo pasaulinio karo apkaso ir 1991 m. palaikų aptikimo vietoje) buvo lokalizuota 12 vnt. įgilinimų ir duobių kontūrų; centrinėje dalyje tokių aptikta 9 vnt. Jos tikrintos tradiciniu archeologijos tyrimų metodu – šurfais ir perkasomis¹⁷. Šioje vietoje identifiкуotos ir patikslintos 1991 m. kasinėjimų ir palaikų suradimo vietos, jose rasta 18 vnt. tais metais paliktų žmogaus kaulų ir jų fragmentų¹⁸. Centrinėje miestelio dalyje, buv. NKVD/MGB būstinės kaimynystėje (anapus NKVD/MGB būstinės tvoros, Sodų g. 7) georadaru buvo lokalizuota daug įvairaus dydžio ir gylgio duobių. Tikrinant šias duobes perkasomis, vienoje iš jų, palei V ribą, maždaug 90–100 cm gylyje aptikti vieno brutaliai nužudyto ir išniekinto Lietuvos partizano palaikai (7 pav.). NKVD/MGB būstinės kieme (Dzūkų g. 15) aptikti du žmogaus (jaunuolio) kaulų fragmentai, o atlikus detalią kultūrinio sluoksnio stratigrafijos analizę nustatyti tikėtini palaikų užkasimo duobių ir 1991 m. kasinėtų vietų identifikavimo kriterijai.

2022 m. NKVD/MGB būstinės kaimynystėje (anapus tvoros, Sodų g. 7), apie 5 m atstumu į Š nuo 2021 m. aptiktų palaikų, maždaug 90–110 cm gylgio duobėje aptikti dar dviejų nužudytų ir išniekintų partizanų palaikai (8 pav.)¹⁹. Tęsiant tyrinėjimus NKVD/MGB būstinės kieme, perkasomis buvo patikrintas R teritorijos perimetras, tačiau užkastų palaikų nerasta. Kasiniais, šurfais bei gręžiniais tikrinant pietinę sklypo dalį, identifiкуotos 1991 m. kasinėjimų vietos, po 1944 m. nepažeistos kultūrinio sluoksnio vietos ir pažeistos po 1944 m., tai yra tikėtinos

¹⁷ 2021 m. buvo ištirta 12 perkasų, kurių bendras plotas 120,8 m².

¹⁸ Šioje dalyje buvo lokalizuotos keturios 1991 m. aptiktos palaikų radavietės, pagal anų metų numeraciją jie priskirti palaikų Nr. 1–6 grupei, palaikų Nr. 7–13 grupei ar palaikams Nr. 30; palaikų Nr. 21, 24–26 grupei, palaikų Nr. 16–18 grupei. Pl. žr. (Kviziukevičius, 2022).

¹⁹ Netrukus DNR tyrimų metodu buvo nustatyta ir jų tapatybė: Dainavos partizanų apygardos, Šarūno rinktinės, LDK Vytenio grupės 2-ojo ir 3-iojo būrių vadų – Kazimiero Vaikšnoro-Laimino (1918 04 18–1947 11 05) ir Petro Bankietos-Medinio, Kanapyno (1910–1947 07 ?) palaikai.

7 pav. 2021 m. gretimai Leipalingio NKVD/MGB būstinės aptikti Lietuvos laisvės kovotojo palaikai. Kaukolėje atliktas autopsinis pjūvis. *In situ* fiksuotas pėdų nutraukimo atvejis. Pėdų kaulai batuose į duobę įmesti atskirai nuo kūno. E. Aranausko nuotrauka

Fig. 7. In 2021, the remains of a Lithuanian freedom fighter were discovered near the NKVD (MGB) headquarters in Leipalingis. An autopsy incision was made in the skull. A case of foot cessation was recorded *in situ*. The bones of the feet were thrown into the pit in shoes separately from the body. Photo by E. Aranauskas.

Lietuvos partizanų palaikų užkasimo vietos. Atlikus vienos itin įtartinos vietos, esančios ties sklypo pietine riba, patikrą ir dieną prieš tai gavus naujos verbalinės informacijos, pradėta minimali invazija į gretimo sklypo teritoriją. Horizontaliuoju būdu suformavus nišą po sklypus ribojančia tvora ir apie 40–45 cm įsiskverbus į gretimą sklypą buvo aptikti žmogaus dešinės rankos kaulai. Taigi visi iki tol tyrėjų turėti duomenys (informacija apie J. Vitkaus žūtį ir užkasimą pateikta istoriografijoje, sena ir nauja verbalinė informacija, stratigrafijos sandaros analizės) ir žmogaus rankos kaulo radimo faktas – sutapo ir pasitvirtino. Jau tada tapo aišku, kurio Lietuvos partizano palaikai yra užkasti gretimame sklype. Iki tikslo liko tik vienas nedidelis žingsnis – atlikti palaikų atidengimo procedūrą ir juos iškelti.

Ties žmogaus kaulų radaviete, anapus NKVD/MGB būstinės kiemo tvoros atidengus apie 2,2 m² dydžio šurfa gretimo sklypo (Dzūkų g. 17) šiaurinėje dalyje, aptikti dar vieno Lietuvos partizano, 2019 m. kasant tranšėją inžineriniams tinklams iš dalies pažeisti (suardyti) palaikai²⁰. Pietų srities Lietuvos partizanų vado pulkininko Juozo Vitkaus-Kazimieraičio palaikai 1946 m. liepos mėn. buvo paslėpti ne buvusios NKVD/MGB kieme, bet gretimame sklype, tai yra už stribyno tvoros, kaip ir kiti 2021–2022 m. netoliese surastų trijų nužudytų partizanų

²⁰ Įvertinus istorinių, verbalinių ir tik ką gautų archeologinių duomenų (asmeninių daiktų su inicialais ir kt.) visumą, tą pačią, spalio 20 d., buvo identifikuota preliminarai nužudyto asmens tapatybė – kad palaikai yra Pietų Lietuvos srities partizanų vado, pulkininko Juozo Vitkaus-Kazimieraičio (1901 12 10–1946 07 02). Netrukus, lapkričio 28 d., šių palaikų tapatybė buvo patvirtinta DNR tyrimų metodu.

8 pav. 2022 m. gretimai Leipalingio NKVD/MGB būstinės aptikti dviejų Lietuvos laisvės kovotojų palaikai. *In situ* abiejų palaikų nugaros pusėje ties mentėmis fiksuotos sulenktos vinys, jų paskirtis nenustatyta. E. Aranausko nuotrauka

Fig. 8. In 2022, the remains of two Lithuanian freedom fighters were discovered near the NKVD (MGB) headquarters in Leipalingis. *In situ*, bent nails were fixed on the back of the shoulder blades of both corpses, the purpose of which was not determined. Photo by E. Aranauskas.

palaikai. Tiriant gretimo sklypo (Dzūkų g. 17) šiaurinę dalį apie 50 m² dydžio plote aptikti dar keli žmogaus kaulai, manytina, kad palaikai buvo suardyti, o žmonių kaulai kažkur paslėpti kasant inžinerinių tinklų tranšėją. Jų paieška dar netyrinėtoje ir nepatikrintoje sklypo (Dzūkų g. 17) dalyje pratęsta 2023 m.

Ieškant suardytų ir galbūt paslėptų po suardymo ir sunaikinimo Lietuvos partizanų palaikų pietrytinėje sklypo (Dzūkų g. 17) dalyje, kasiniuose rasti tik keli pavieniai žmogaus kaulai. Šie palaikų suradimo faktai suponavo mintį, kad 2019 m. naujo pastato ir požeminių inžinerinių tinklų statybos metu buvo iš dalies suardyti pulkininko J. Vitkaus-Kazimieraičio palaikai ir visiškai sunaikinti dar dviejų (remiamasi antropologinių tyrimų duomenimis), kaip manoma, taip pat Lietuvos partizanų palaikai²¹. 2021–2023 m. paieškų rezultatai ir jų palyginimas su 1991 m. palaikų atkasimų duomenimis atskleidė vieną nusikaltimų įkalčių slėpimo bruožą: 1946–1950 m. laikotarpiu²² NKVD/MGB parankiniai – sribai svarbesnių, žymesnių Lietuvos partizanų vadų ir kitų kovotojų kūnus slėpė vizualiosios kontrolės zonoje, šalia savo „darbovietės“ – nusikaltimų būstinės. Jos kieme, ko gero, buvo slepiami civilių gyventojų (manytina, partizanų rėmėjų arba jų giminių, šeimos narių) kūnai²³.

²¹ Deja, archeologinių tyrimų metu esamų požeminių inžinerinių tinklų vietoje nepavyko identifikuoti pirminės sunaikintų palaikų užkasimo vietos, keli pavieniai žmogaus kaulai aptikti piltinės kilmės grunte ir pateko į jį užkasant tranšėją 2019 m.

²² Tokia chronologija patvirtinta pagal patvoriuose, už sribyno sklypo aptiktų ir identifikuotų trijų partizanų žūties datas.

²³ Visi palaikai būstinės kieme surasti 1991 m. Tais metais atliktų antropologinių tyrimų (atliko dr. R. Jankauskas) duomenimis, šiaurinėje kiemo dalyje buvo paslėpti 25–30 metų (palaikai Nr. 19) vyro ir 25–30 metų moters kūnai. Centrinėje dalyje, grupinėje palaikų užkasimo vietoje (palaikai Nr. 16–18) buvo paslėpti 35–45 metų vyras, 25–35 metų moteris ir 12–18 mėn. kūdikis. Už sklypo rytinės ribos, gretimo sklypo patvoryje (vienoje ašyje su 2021–2023 m. aptiktais trijų partizanų palaikais) buvo paslėptas 25 metų vyras, nušautas į kaklą dviem PPS šūviais. Žūties metu partizanas dėvėjo Lietuvos kariuomenės uniformą.

1991 m., 2021–2023 m. NKVD/MGB būstinės kieme ir jo pakraščiuose iš viso rasta vienuolika Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų palaikų. Iš keliolikos surastų kaulų fragmentų paaiškėjo, kad dar bent dviejų asmenų palaikai buvo paslėpti anapus pietinės sklypo tvoros. Tad iš viso NKVD/MGB kieme ir jo patvoriuose buvo užkasta ne mažiau kaip 13 palaikų. Palaikų radaviečių (užkasimo vietų) lokacija rodo, kad trys asmenys buvo paslėpti už pietinės būstinės kiemo ribos. Ketveri palaikai (įskaitant ir 1991 m. atvejį, ir vieną grupinį palaikų užkasimą) buvo užkasti už rytinės sklypo ribos, vienoje linijoje, paslėpimo vietas išdėstant maždaug 5 m atstumu viena nuo kitos. Būstinės kieme palaikai slėpti šiaurinėje sklypo dalyje – dveji, centrinėje dalyje – ketveri (iš kurių treji priskirtini grupiniam užkasimui).

Identifikuotas įkalčių slėpimo elgsenos pavyzdys savaime kelia keletą klausimų. Pirmas: ar partizanų vadų (tiek svarbesnių, tiek kitų) palaikų slėpimas už sklypo ribų, jo pakraštyje, buvo lokalus bruožas, tai yra taip darė tik Leipalingyje kuriuo nors laikotarpiu, ar ilgesnį laiką ir ar tokiu būdu partizanų būrių bei junginių vadų kūnus slėpdavo ir kitų NKVD/MGB būstinių personalas ir stribai?

Antra, tapo aktualu išsiaiškinti, ar įkalčių slėpimo už „darbovietės“ – NKVD/MGB būstinių sklypo ribų, tai yra gretimų sklypų patvoriuose, reikšmės buvo tik lokalus, ar visuotinai paplitęs ir kitur, ar toks slėpimo bruožas buvo reglamentuotas kokiomis nors instrukcijomis, pagrįstas žodiniais sutarimais ir jį taikė kitų Lietuvos NKVD/MGB parankiniai? Galiausiai – kur buvo slepiami daugumos nužudytų civilių gyventojų (partizanų rėmėjų, ryšininkų, jų šeimos narių bei artimųjų) palaikai? Atsakius į šiuos, paieškų ir archeologinių tyrinėjimų (ne archyvinį-istorinių duomenų analizės) metu iškilusius ir tiesiogiai su palaikų paieškos sėkmės perspektyvomis susijusius klausimus, palengvėtų ir kitų Lietuvos partizanų, jų vadų ir civilių gyventojų palaikų, tai yra sovietinių kolaborantų nusikaltimų įkalčių suradimo vietų modeliavimas kitų Lietuvos NKVD/MGB būstinių teritorijose ir artimiausiose aplinkose²⁴. Leipalingio atveju paaiškėjo, kad civilių gyventojų ir partizanų rėmėjų kūnai buvo slepiami NKVD/MGB būstinės kieme, partizanų vadų – už sklypo ribų, kitų partizanų ir jų rėmėjų – buvusio apkaso vietoje ir šalia jo, netoli nuo būstinės sklypo.

Identifikavus vieną iš įkalčių slėpimo bruožų Leipalingio buv. NKVD/MGB būstinės kieme, paieškos ir ekshumavimo grupės narių iniciatyva 2023 m. buvo pratęsta palaikų paieška vakarinėje miestelio dalyje, netoli buvusio apkaso ir 1991 m. palaikų aptikimo vietos. Poreikis ir būtinybė patikrinti šią vietą iškilo savaime, NKVD/MGB būstinės kieme identifikavus vieną nusikaltimo bruožą, tai yra pastebėjus, kad palaikams slėpti skirtos duobės buvo kasamos maždaug 5 m atstumu viena nuo kitos. Reikėjo ne tik išsiaiškinti, ar ir kitose vietose buvo laikomasi šios „taisyklės“, ir kartu patikrinti 2021 m. dar netikrintas vietas. Gręžiniais, smaigais, kasiniais ir šurfais sistemingai ir nuosekliai tikrintoje teritorijoje buvo lokalizuotos dar kelios 1991 m. kasinėjimų vietos, šiukšlių utilizavimo duobės, jose rasti keli žmogaus kaulai. Svarbiausias tokios kombinuotos paieškos metodikos rezultatas buvo dviejų masinių palaikų užkasimo vietų lokalizavimas. Atidengus šias duobes, jose aptikta dešimties nužudytų ir išniekintų, brutaliai sumestų į duobę Lietuvos partizanų palaikai (9–11 pav.).

Apibendrinami Leipalingio paieškos ir ekshumavimo grupės veiklos rezultatus pažymėsime, kad per trejus veiklos metus buvo patikrintos didelės teritorijos, aptiktos dvi pavienių palaikų užkasimo vietos, viena grupinė ir dvi masinės palaikų užkasimo vietos, jose iš viso surasta keturiolika nužudytų Lietuvos partizanų palaikų (12 pav.). Mažiausiai dar dviejų palaikų kaulų fragmentų aptikta iš suardytų palaidojimų. Paaiškėjo ir tolesnės palaikų paieškos perspektyvos – kur reikėtų ieškoti nesurastų Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų palaikų užkasimo vietų.

Lietuvos partizanų palaikų užkasimo vietų ir identifikavimo problemos

Lietuvos partizanų palaikų paieškų Lazdijuose ir Leipalingyje rezultatai atvėrė galimybę identifikuoti kelias įkalčių (nužudytų asmenų kūnų) slėpimo ypatybes. Archeologinių tyrimų metodu (o ne remiantis verbalinės informacijos faktais) pavyko patikslinti ir nustatyti, koku atstumu nuo NKVD/MGB būstinių kiemų, kuriose

²⁴ Tikime, kad partizanų palaikų paieška netrukus taps viena iš prioritetinių teismo archeologijos sričių Lietuvoje.

9 pav. 2023 m. Leipalingyje, buvusio Antrojo pasaulinio karo apkase aptikta masinio palaikų užkasimo duobė, kurioje užkasti penkių partizanų palaikai. Jos vieta vėliau sąmoningai užpilta šiukšlėmis. Ties palaikais įmesti du skardos lakštai ir akmuo, aprištas viela. E. Aranausko nuotrauka

Fig. 9. A mass burial pit with the remains of five partisans was discovered in 2023 in Leipalingis, in a former World War II trench. The site was later deliberately covered with rubbish. Two sheets of tin and a stone tied with wire were thrown at the remains. Photo by E. Aranauskas.

vietose ir koku būdu buvo užkasami nužudytų asmenų palaikai; kur buvo masinės, grupinės ir pavienių aukų užkasimo vietos; kokio dydžio duobės slėpti aukų kūnams buvo kasamos, paaiškėjo kokia seka aukos buvo sumetamos į duobes; identifiikuotos kelios kitos nusikaltimų bruožų detalės. Visų tokių detalių identifikavimas suteikė pirminę informaciją apie palaikų (įkalčių) slėpimo vaizdo kontūrus – nusikaltimų žmoniškumui tyrimams svarbius elementus. Šis pažinimas tampa ypač svarbus pradedant planuoti paslėptų palaikų ir kitų įkalčių paiešką – tada, kai reikia suvokti ir perprasti ne kadrinių NKVD/MGB darbuotojų, tai yra profesionalių žudikų²⁵, o mažai išsilavinusių, mažaraščių, specialių įgūdžių neturinčių, neretai asocialių, laikinai NKVD sistemoje dirbusių asmenų²⁶ veiklos metodus ir nusikaltimų būdus.

Intuityviai suvokta, kad dėl įgūdžių, profesionalumo ir patirties stokos sribų elgsenos bruožai skyrėsi nuo kadrinių NKVD/MGB darbuotojų nusikaltimų įkalčių slėpimo braižo. Nužudytų asmenų kūnų slėpimas periferijoje buvo nekasdienis, retesnis ir nesisteminis, kaip, pavyzdžiui, masinių egzekucijų vietose Vilniaus NKVD

²⁵ Didžiąją patirtį ir praktiką turinčių jėgos struktūrų darbuotojų sistemingų nusikaltimų elgsenos bruožus.

²⁶ Sribų ir kitų pagalbininkų, turėjusių kur kas mažesnę nusikaltimų vykdymo ir įkalčių slėpimo patirtį.

10 pav. 2023 m. Leipalingyje, buvusio Antrojo pasaulinio karo apkase aptikta antra masinio palaikų užkasimo duobė, kurioje užkasti penkių partizanų palaikai. Jos vieta vėliau sąmoningai užpilta šiukšlėmis. Kasant duobę šiukšlėms buvo pažeisti palaikai. Palaikai mesti dviem lygiais, ant pirmame lygyje užkastų palaikų įmestas akmuo. Palaikuose Nr. 1 fiksuoti kūno degimo su minkštaisiais audiniais požymiai – liepsnos poveikio zoniškumas labiausiai eksponuotose vietose. E. Aranausko nuotrauka

Fig. 10. A second mass burial pit with the remains of five partisans was discovered in 2023 in Leipalingis, in the former World War II trench. The site was later deliberately covered with rubbish. The remains were damaged during the excavation of the rubbish pit. The remains were thrown on two levels, with a stone thrown on the remains buried on the first level. In remains 1, signs of burning of the body with soft tissues were recorded – zonation of the flame effect in the most exposed areas. Photo by E. Aranauskas.

11 pav. 2021–2023 m. tyrimų Leipalingyje metu šalia Lietuvos laivės kovotojų palaikų aptikti radiniai. E. Aranausko nuotrauka

Fig. 11. Finds discovered near the remains of Lithuanian freedom fighters during the 2021–2023 research at Leipalingis. Photo by E. Aranauskas.

ir MGB vidaus kalėjimuose, kitose gyventojų masinio naikinimo ir aukų slėpimo vietose. Tose vietose tai vyko planine tvarka, sistemingai ir periodiškai, o įkalčių (palaikų) slėpimas organizuotas iš anksto numatytose vietose: Tuskulėnuose, Našlaičių kapinėse ir kitose dar nesurastose vietose.

Miesteliuose ir jų apylinkėse siautėjusi NKVD kariuomenė ir stribai turėjo pasirūpinti savo veiklos areale kautynėse, susirėmimuose žuvusių ir nužudytų asmenų kūnų paslėpimu. Visą jų siautėjimo laikotarpį aukų atskirai kiekvienoje apylinkėje buvo kur kas mažiau nei Vilniuje per trumpą laikotarpį sistemingai vykdytų mirties bausmių aukų, tad apylinkėse nebuvo tikslinga iš anksto ruošti slėpimo vietas. Juolab kad vykdant Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų naikinimo operacijas iš anksto nebuvo žinomas aukų skaičius – kelių aukų kūnus vieną ar kitą dieną jiems patiems ar jų parankiniams teks užkasti. Todėl nužudytų asmenų kūnai stribų ir NKVD kariuomenės veikimo vietose buvo slepiami įvairiose vietose, iš esmės – tokiose, kuriose buvo galima greitai atsikratyti įkalčių. Buvo ir kita įkalčių slėpimo sąlyga ar nerašyta taisyklė – juos paslėpti taip, kad ateityje būtų sunku ar neįmanoma aptikti, ten, kur jie greičiau sunyktų dėl ekologinio ar kitokio poveikio.

Visų archeologinių tyrimų NKVD/MGB būstinių kiemuose ir netoli jų patirtis atskleidė, kad nužudytų asmenų palaikai kartais buvo slepiami ne tik specifines sąlygas ir ypatybių turinčiose vietose, bet ir šių įstaigų aplinkoje ir riboto dydžio teritorijose. Slepiant palaikus urbanizuotose vietovėse, neabejotinai turėjo būti laiko-

12 pav. 2021–2023 m. archeologinių tyrimų Leipalingio NKVD/MGB būstinės kieme ir artimiausioje aplinkoje planas. 1. Palaikų užkasimo vietos. 2. Pavieniai žmonių kaulai. 3. 1991 m. paieškų vietos. 4. 2021 m. tyrimai. 5. 2022 m. tyrimai. 6. 2023 m. tyrimai. 7. NKVD būstinės (stribyno) pastatas. I. Čičurkaitės nuotrauka, planą parengė R. Kraniauskas

Fig. 12. 2021–2023 plan for archaeological research in the courtyard of the NKVD (MGB) headquarters in Leipalingis and its immediate surroundings. 1. Burial sites of the remains. 2. Individual human bones. 3. Sites of the 1991 searches. 4. 2021 research. 5. 2022 research. 6. 2023 research. 7. NKVD headquarters building. Photo by I. Čičurkaitė, plan by R. Kraniauskas.

masi kokios nors jų užkasimo logikos, sekos ar reikėjo turėti užkasimo vietų planą, kad ateityje nebūtų atkasami yrantys palaikai greta jų slepiant ką tik nužudytų asmenų kūnus; palaikų atsitiktinai neaptiktų gyventojai.

Nužudytų asmenų palaikų užkasimo vietų planinės struktūros elementai pastebėti 1994–1998, 2003 m., atlikus tyrimus Tuskulėnų parko teritorijoje, kurioje, ištyrus 6 896,25 m² dydžio plotą, surasti 724 nužudytų asmenų palaikai (Vaškevičiūtė, Zabiela, 2016, p. 509). Išsiaiškinta, kad sisteminių žudymų aukoms skirtų duobių masyvai buvo išdėstyti Š parko dalyje, jos rytinėje ir vakarinėje pusėse. Daugiausia palaikų (593 asmenų kūnai) paslėpta rytinėje pusėje, buvusių arklidžių (vėliau garažo) Š dalyje, po grindiniu. Šioje vietoje palaikai užkasti kvadrato ir stačiakampio formos, maždaug nuo 1–2,5 x 2–5,5 m dydžio duobėse ir vienoje 6 x 1,7 m ilgio ir iki 4,3 m gylio tranšėjoje. Visos duobės buvo kasamos nuo 0,5 m iki 3,5 m ar šiek tiek didesniu atstumu viena nuo kitos, kai kur paliekant tuščius plotelius. Dėl neaiškių priežasčių duobės palaikams nebuvo kasamos pietinėje arklidžių dalyje, tai yra nebuvo išnaudotas visas buvusių arklidžių plotas.

Vakarinėje parko dalyje palaikai slėpti pokaryje iškastoje 14,5 x 2,7 m dydžio tranšėjoje, joje viena šalia kitos iškasus 8-ias netaisyklingos formos, apie 130 x 230–250 cm dydžio duobes (Jankauskas, Garmus, Barkus, Urbanavičius, 2005; Vaškevičiūtė, 1998, p. 52). Pavieniai palaikai duobėse buvo užkasami negiliai – 120–140 cm gylyje. Masinėse duobėse palaikai buvo užpilami kalkėmis, neaiškos kilmės lipnia organine medžiaga, užden-giami toliu, užpilami žemėmis. Pietinėje ir centrinėje parko dalyse palaikų užkasimo duobių nerasta. Paaiškėjo, kad palaikų slėpimas Tuskulėnų parke buvo orientuotas į šiaurinės teritorijos dalies du pakraščius, tai yra arčiau dvaro statinių ir juose, kuriuose ilgą laiką šeimininkavo NKVD/MGB/KGB, tai yra palaikų paslėpimo vietos ilgą laiką buvo stebimos ir kontroliuojamos.

Palaikų užkasimo vietų slėpimo ir stebėsenos bruožas išryškėjo ir kitu atveju. Antai, 1956–1969 m. laikotarpiu nuteistų myriop nužudytų asmenų kūnai Vilniuje buvo slepiami pusiau veikiančiose, nuošalyje esančiose Našlaičių kapinėse. Palaikai buvo užkasami naktimis, į iš anksto paruoštas kapų duobes, o jos kastos tarp kitų kapaviečių. Šiose kapinėse buvo slepiami ir kitose Lietuvos vietose žuvusių partizanų palaikai (pvz., A. Kraujelio-Siaubūno) (Vėlius, 2018, p. 671–681; Vėlius, 2019, p. 609–617; Vėlius, 2020, p. 482–491).

Šie palaikų slėpimo faktai ir pastebėtos slėpimo detalės bei tyrimų Lazdijuose ir Leipalingyje duomenys teikia galimybę pradėti nužudytų asmenų palaikų slėpimo bruožų sisteminimą. Pastebėta, kad visi šie trys įkalčių slėpimo pavyzdžiai turi kelis bendrus bruožus: palaikų slėpimą kontroliuojamos ir stebimos teritorijos pakraščiuose ar šalia jos ribų; pavienių ir grupinių palaikų užkasimas į 90–140 cm gylio, kompaktiško (1,5–2,5 m²) dydžio duobes; palaikų slėpimas kontroliuojamų teritorijų (NKVD/MGB būstinių) pastatuose (arklidėje ir garaže – Tuskulėnuose; mediniame sandėlyje – Leipalingyje); prižiūrimose, specialios paskirties kapinėse (Našlaičių – Vilniuje). Masinis palaikų slėpimas buvo vykdytas tranšėjose (Tuskulėnuose) ir buvusiame Antrojo pasaulinio karo laikų apkase (Leipalingyje), juose iškasus atskiras gilesnes duobes. Lazdijuose ir Leipalingyje palaikai buvo užverčiami akmenimis, šiukšlėmis, Leipalingyje (gerokai vėliau po palaikų užkasimo) palaikų užkasimo vietoje pasodintas medis (tokia versija kelta ir Tuskulėnuose). Visose trijose palaikų slėpimo vietose pastebėta kūnų niekinimo, žalojimo ir brutalaus elgesio atvejų.

Nužudytų partizanų palaikų paieškos kontekste vienas iš svarbiausių uždavinių yra jų identifikavimo klausimas: kaip nustatyti, kad aptikti palaikai yra nužudytų, nukankintų, žuvusių partizanų, jų rėmėjų, NKVD/MGB ir jų parankinių – sribų aukų. Tyrėjui, aptikusiam palaikus, su tokia užduotimi tenka susidurti nuolatos. Iki šiol nėra aiškių kriterijų, kaip identifikuoti Antrojo pasaulinio karo metu nužudytus civilius asmenis, abiejose kovojančiose pusėse žuvusių karių palaikus, Armijos Krajovos karių, pokaryje žuvusių ir nužudytų Lietuvos partizanų bei jų rėmėjų ir kitų mirties bausmių aukų palaikus. Pripažinsime, kad šiuo klausimu dėl itin menkos Lietuvos archeologijos mokslo atstovų praktinės patirties tokiai metodikai, aiškiai suformuluotoms išvalgoms bei pastebėjimams dėmesys teikiamas nebuvo.

Žuvusiųjų ir nužudytųjų Antrajame pasauliniame kare ir pokariu palaikų identifikavimas ir priskyrimas konkrečiai asmenų grupei remiasi tradiciniu būdu. Pirmiausia šis klausimas sprendžiamas atsižvelgus į prie palai-

kų aptiktų asmeninių daiktų visumą, amunicijos, ginklų, jų dalių, rūbų liekanas; sužalojimus, išorinius mirties priežasties požymius; dantų taisymo požymius, palaikų padėtį kapo duobėje – visų šių duomenų, rašytinės bei verbalinės informacijos analizę ir sintezę. Ne itin didelė šio straipsnio autorių ir nužudytų Lietuvos partizanų palaikų paieškos grupės narių praktinė patirtis kol kas nesuteikia pakankamai žinių tokios metodikos teoriniams apmatams suformuluoti.

Profesinės praktikos metu įgyta patirtis ir pastebėjimai rodo, kad vieni iš svarbesnių identifikavimo kriterijų yra aptiktų palaikų išorinių bruožų visumos įvertinimas. Partizanų palaikams būdingi nužudymai šūviais į galvą, kūno žalojimai, galūnių nutraukimai, kankinimo požymiai, brutalaus elgesio su palaikais faktai, netaisyklinga palaikų užkasimo duobės forma, ant palaikų supilto grunto sudėtis. Visi tokie ir kiti, praktinių veiksmų metu dar neaptikti požymiai rodo, kad nužudytas asmuo greičiausiai buvo susijęs su Lietuvos partizanų kovomis. Manome, kad didėjant teismo archeologijos praktinių veiksmų poreikiui palaikų identifikavimo bruožų skaičius nuolat pasipildys naujomis žiniomis. Identifikavimo metodika taps ypač aktuali išaugus Lietuvos visuomenės istorinės atminties poreikiui ir pagausėjus praktinių užduočių – surasti tautos didvyrių palaikus.

Baigiant šio darbo temos pagrindinių minčių, pastebėjimų ir tyrimų rezultatų dėstymą, siekiant Lietuvos teismo archeologijos krypties atstovų efektyvesnių ateities tyrimų rezultatų, šiame darbe pateikiama keliolika radinių, aptiktų prie nužudytų Lietuvos partizanų palaikų ir buvusių NKVD/MGB būstinių teritorijose, pavyzdžių. Taip pat pateikiami trys asmeniniai Lietuvos patriotų ir kovotojų už Tėvynės laisvę daiktai, straipsnio autorių akiratin patekę praktinės veiklos metu (13 pav.).

Skaitytojų dėmesiui teikiami iki šiol niekur nepublikuoti reti radiniai. Vienas iš jų – sidabrinis žiedas su Vyčio kryžiaus ženklu, priklausęs Lietuvos kariuomenės leitenantui Vytautui Milaševičiui²⁷, žymios Lietuvos patriotų šeimos, išauginusios tris Lietuvos kariuomenės karininkus (vienas iš jų, Aleksandras Milaševičius-Ruonis, buvo Vakarų Lietuvos partizanų srities vado J. Žemaičio pavaduotojas) (Lukšys, Žygelis, 2016, p. 44–53), atstovui. Pažymėtina, kad panašios stilistikos žiedas su Vyčio kryžiumi buvo aptiktas Lazdijuose 2021 m. ant nužudyto Lietuvos partizano (iki šiol nenustatytos tapatybės) kairės rankos piršto bei 2010 m. Rietavo dvaro teritorijoje.

Antrasis radinys – žalvarinė diržo sagtis su Vyčio kryžiaus ženklu ir kitoje pusėje išraižytu slapyvardžiu „Alfa“ aptikta atsitiktinai, maždaug prieš 10 metų, miške šalia Ricielių (Druskininkų sav.), netoli nuo Pietų srities Lietuvos partizanų vadavietės²⁸, kažkur netoli minimos partizanų bunkerio vietos. Trečiasis pavyzdys – vokiško (hitlerjugendo narių) durtuvo makštys su Vyčio kryžiaus ženklo apkaustu buvo aptiktos apleistoje sodyboje, netoli Ricielių (Druskininkų sav.). Visi šie radiniai (ekspوناتai) su Vyčio kryžiaus ženklu yra būdingi Lietuvos patriotams bei partizanams ir vieni iš akivaizdžių pavyzdžių, atveriančių galimybę identifikuoti Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ir pokariu nužudytų ir žuvusių Lietuvos laisvės kovotojų palaikus.

Išvados ir apibendrinimai

Bet kuris mokslo tiriamasis darbas, skirtas kokių nors konkrečių mokslinių problemų, reiškinių analizei, įvertinimui, siauresnių klausimų nagrinėjimui, tyrimų duomenų interpretacijai ar atradimų publikavimui, užsibaiigia apibendrinamosiomis mintimis, pastebėjimais, tolesnių mokslinių perspektyvų įžvalgomis, siūlymais. Šio straipsnio dėstomosiose dalyse pateikti pastebėjimai, mintys ir įžvalgos turi tik pradinę išraišką, atveriančią galimybę tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu modeliuoti nužudytų asmenų palaikų paieškos perspektyvas.

2021–2023 m. Lazdijuose ir Leipalingyje surastos ir patvirtintos dvi tokios pačios palaikų slėpimo vietos: NKVD/MGB būstinių kiemuose, ten esančiuose statiniuose, sklypų pakraščiuose ir anapus sklypų ribų. Identifikuoti du tokie patys brutalaus elgesio su palaikais bruožai: kūnų niekinimas, žalojimas, nepagarbus elgesys,

²⁷ Šis žiedas buvo surastas 2021 m. extraordinarinės „Misija Kazachstanas“ ekspedicijos (vad. L. Kvizikevičius) metu Kazachstano Respublikoje, Žezkazgano srityje, Rudnyko „laisvųjų“ politinių kalinių kapinėse, Vytauto Milaševičiaus kape, ekshumuojant ir perkeltiant palaikus į Spasko (esancio Karagandos srityje) memorialą.

²⁸ 2023 m. spalio 20 d. šis eksponatas neatlygintinai perduotas Lietuvos nacionaliniam muziejui.

13 pav. Lietuvos laisvės kovotojams būdingi radiniai: žalvarinė diržo sagtis su Vyčio kryžiaus ženklu ir kitoje pusėje išraižytu slapyvardžiu „Alfa“; vokiško (hitlerjugendo narių) durtuvo makštys su Vyčio kryžiaus ženklo apkaustu; žiedas su Vyčio kryžiaus ženklu, priklausęs Lietuvos kariuomenės leitenantui Vytautui Milaševičiui; Rietavo dvaro teritorijoje su partizanų palaikais rastas žiedas su Vyčio kryžiaus ženklu. G. Trečioko, G. Nedzinsko, L. Kvizikevičiaus, D. Kontrimo nuotraukos

Fig. 13. Findings typical of Lithuanian freedom fighters: a brass belt buckle with the sign of the Cross of Vytis and the nickname “Alfa” engraved on the reverse side; a German (Hitler Youth) bayonet scabbard with the sign of the Cross of Vytis; a ring with the Cross of Vytis belonging to Lieutenant Vytautas Milaševičius, a lieutenant of the Lithuanian Army; and a ring with the Cross of Vytis, found in the territory of the Rietavas Manor with the remains of the partisans. Photos by G. Trečiokas, G. Nedzinskas, L. Kvizikevičius, D. Kontrimas.

tapatinimas su atmatomis, šiukšlėmis. Paieškos metu iš viso surasti devyniolikos (19) partizanų ir jų rėmėjų palaikai (penkeri – Lazdijuose, keturiolika – Leipalingyje) ir dar mažiausiai 4–5 palaikų liekanos. Iki šiol identifiukuota tik trejų palaikų, surastų Leipalingyje, tapatybė. Už NKVD/MGB būstinės R sklypo ribos, patvoryje buvo užkasti Dainavos partizanų apygardos, Šarūno rinktinės, LDK Vytenio grupės 2-ojo ir 3-iojo būrių vadų Kazimiero Vaikšnoro-*Laimino* (1910 ? ?–1947 11 ?) ir Petro Bankietos-*Medinio*, *Kanapyno* (1918 04 30–1947 11 05) palaikai. Už P sklypo ribos, patvoryje buvo užkasti Pietų srities partizanų vado, Lietuvos kariuomenės pulkininko J. Vitkaus-Kazimieraičio (1901 12 01–1946 07 02) palaikai.

Tokie 2021–2023 m. rezultatai atrodo pernelyg menki bendrame apie 20-ies tūkstančių nužudytų ir žuvusių Lietuvos partizanų palaikų paieškos ir tapatybės identifikavimo kontekste ir atskleidžia, kokiais tempais ir apimtimi vyksta genocido nusikaltimų tyrimai. Straipsnyje paliestų ir nagrinėtų klausimų spektras ir nauji klausimai, išryškėję paieškų Lazdijuose ir Leipalingyje metu, aptikti nusikaltimų įkalčiai, pastebėtos palaikų slėpimo būdų detalės, nusikaltimą padariusių asmenų elgsenos bruožai suponuoja platesnio požiūrio paieškų perspektyvas.

Nusikaltimų įkalčių paieškos Lazdijuose ir Leipalingyje ir per trumpą laiką pasiekti rezultatai parodė, kad XX a. nužudytų ir žuvusių asmenų palaikų užkasimo vietų paieškos tampa efektyvesnės taikant ne tradicinę, o kombinuotą metodiką – naudojant visas įmanomas priemones, įrankius ir atitinkamus veiksmų algoritmus. Palaikų paieškos kontekste yra perspektyvu archeologinio paveldo tvarkybos reglamente įteisinti tokias teismo archeologijos krypties paieškų metodikas, kurios su minimaliais ištekliais užtikrintų geriausius rezultatus.

Nužudytų Lietuvos partizanų ir jų ryšininkų palaikų bei jų liekanų suradimas Lazdijuose ir Leipalingyje išryškino skaudžią tiesą, susijusią su palaikų sunaikinimu. Vykstantys pokyčiai, statybos buvusiose NKVD/MGB būstinių teritorijose ir jų artimiausioje aplinkoje sunaikina atsitiktinai, kasant gruntą aptiktus Lietuvos laisvės kovotojų palaikus. Kaip parodė dviejų atvejų iktisminių tyrimų rezultatai, nei surandami kaltininkai, laiku nesustabdę darbų ir įstatymais reglamentuota tvarka nepateikę informacijos policijai, LGRTC ir Kultūros paveldo departamentui, nei inicijuojama tokių vietų patikra, palaikų išsaugojimas, nei į problemą žvelgiama plačiau – paveldo apsaugos kontekste. NKVD/MGB būstinių ir artimiausios aplinkos teritorijos, išskyrus vienetinius atvejus, neturi teisinės apsaugos ir nesukurtas joks aiškesnis tokių vietų patikros ir saugojimo teisinis mechanizmas.

Nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir genocidas – nusikaltimai, neturintys senaties termino. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 str. numato atsakomybę už tokias nusikalstamas veikas. Lietuvos gyventojų trėmimai, Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų, kovojusių už Lietuvos laisvę, naikinimas ir žudymas pripažinti genocidu. 2021–2023 m. nužudytų asmenų palaikų suradimas dar kartą atskleidė brutalaus elgesio tiek su gyvaisiais, tiek su mirusiųjų kūnais faktus.

Deja, šiais konkrečiais Lazdijų ir Leipalingio atvejais jokios teisinės procedūros – išaiškinti ir įvardyti nusikaltimus padariusius asmenis – neprasidėjo, tokios iniciatyvos kol kas nesiėmė nei valstybinė įstaiga, atsakinga už genocido tyrimus, nei teisėsaugos įstaigos. Retorinis klausimas – dėl ko mes ieškome įkalčių, tiriamo ir fiksuojame brutalų elgesį, genocidą? Ar tik tam, kad sugrąžintume istorinę teisybę, ar tam, kad garbingai palaidotume tuos kelis, kuriuos pavyksta rasti archeologinių tyrimų metu?

Literatūra

- Anstett E. 2023. Destruction, mass violence, and human remains: Dealing with dead bodies as a „total social phenomenon“. In: R. C. Parra, D. H. Ubelaker. *Anthropology of Violent Death. Theoretical Foundations for Forensic Humanitarian Action*. John Wiley&Sons Ltd.
- Asamblėja 1948. *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija*. 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III).
- Bass W. M., Birkby W. H. 1978. Exhumation: The method could make the difference. *FBI Law Enforcement Bulletin*. Vol. 47, No. 7, p. 6–11.
- Čičiurkaitė I. 2022. Partizanų palaikų tyrimai Lazdijuose. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2021 metais*, p. 546–549.
- Čičiurkaitė I. 2023. Lietuvos Laisvės kovotojų palaikų tyrimai Lazdijuose. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2022 metais*, p. 533–536.
- Daumantas J. 1990. *Partizanai*. Vilnius: Vaga.

- Gonzalez-Ruibal A. 2023. The archaeology of disappearance. In: R. C. Parra, D. H. Ubelaker. *Anthropology of Violent Death. Theoretical Foundations for Forensic Humanitarian Action*. John Wiley&Sond Ltd.
- Haglund W. D. 1998. The scene and context: Contributions of the forensic anthropologist. In: K. Reichs, *Forensic Osteology*, p. 41–62. Springfield: Charles C Thomas.
- Haglund W. D., Connor M., Scott D. 2001. The archaeology of contemporary mass graves. *Journal of Historical Archaeology* 35(1), p. 57–69.
- Hobsbawm E. 1994. *The Age of Extremes: A History of the World, 1914–1991*. London.
- Hunter J., Cox M. 2005. *Forensic Archaeology: Advances in theory and practice*. Routledge.
- ICRC 2019. Humanity after Life: Respecting and Protecting the Dead. In: A. s. law.
- Jankauskas R., Garmus A., Barkus A., Urbanavičius V. 2005. Teismo archeologijos patirtis Lietuvoje: Tuskulėnų masinės kapavietės Vilniuje tyrimai. *Lietuvos archeologija*, 28.
- Klinker M., Smith E. 2020. *The Bournemouth Protocol on Mass Grave Protection and Investigation*.
- Kontrimas D. 2011. Tyrimai Rietavo Oginskių dvaro sodybos teritorijoje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*.
- Kuckailis E. 2023. Palaikų suradimas. In: V. Vitkus, *Pulkininkas Kazimieraitis*, p. 220–226.
- Kvizikevičius L. 2023. Pulkininko ir kitų Lietuvos partizanų palaikų paieška Leipalingyje. In: V. Vitkus, *Pulkininkas Kazimieraitis*.
- Kvizikevičius L., Zagreckas R. 2023. Lietuvos partizanų užkasimo vietų paieškos Leipalingyje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2022 metais*, p. 545–550.
- Lukšys A., Žygelis D. 2016. Karys iš dievo malonės. *Karys*, 8, p. 44–53.
- Mires A. M., Scott R. 2019. The human side of forensic archaeology. In: K. Moran, S. C. Gold. *Forensic Archaeology: Multidisciplinary Perspectives*, p. 57–72.
- Montvydas Ž. 2022. Lietuvos partizanų palaikų niekinimas. *Būdas*, 1.
- Osterholtz A., Martin D., Harrod R. 2023. Bioarchaeology of violent death. In: R. C. Parra, D. H. Ubelaker. *Anthropology of Violent Death. Theoretical Foundations for Forensic Humanitarian Action*. John Wiley&Sons Ltd.
- Owsley D. W. 1995. Techniques for locating burials, with emphasis on the probe. *Journal of Forensic Sciences*, 40(5), p. 735–740.
- Parra C. R., Ubelaker D. H. 2023. The anthropology of violent death and the treatment of the bodies: An introduction. In: C. R. Parra, D. H. Ubelaker. *Anthropology of Violent Death. Theoretical Foundations for Forensic Humanitarian Action*. John Wiley&Sons Ltd.
- Petrauskienė A., Petrauskas G. 2014. Naujausiųjų laikų konfliktų archeologija: Lietuvos partizaninio karo tyrimų atvejis. *Lietuvos archeologija*, 40.
- Rimkus H. 1996. Leipalingio partizanų palaikų perlaidojimas 1991 m. *Laisvės kovų archyvas*, 17.
- Rummel R. 2008. *Death by Government. 6th Edition*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Smith D. 2020. *On Inhumanity: Dehumanization and How to Resist It*. New York: Oxford University Press.
- Starkauskas J. 1996. Stribai. *Laisvės kovų archyvas*, 17.
- Starkauskas J. 2011. *Stribai*. Vilnius.
- Striužas V. 2021. Lietuvos partizanų užkasimo vietos ir kapai. *Būdas*, 5.
- Taylor C. C. 2004. Deadly images: King sacrifice, president habyarimana, and the iconography of pregncidal rwandan political literature. In: N. Whitehead. *Violence* (p. 79–106). School of Americal Research Press.
- Tininis V. 2008. *Sovietų Sąjungos politinė struktūra Lietuvoje ir jos nusikalstama veikla. Antroji sovietinė okupacija*. Vilnius.
- Uribe M. V. 2018. *Antropologia de la Inhumanidad: un ensayo interpretativo sobre el terror en Colombia. Segunda edicion*. Bogota: Universidad de los Andes.
- Vaitiekus S. 2011. *Tuskulėnai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944–1947)*. Vilnius.
- Vaškevičiūtė I. 1998. Tragiškieji Vilniaus Tuskulėnai. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 38.
- Vaškevičiūtė I., Zabiela G. 2016. Contemporary period mass grave sites in Vilnius. In: G. Zabiela, Z. Baubonis, E. Marcinkevičiūtė. *A Hundred Years of Archaeological Discoveries in Lithuania* (p. 504–514). Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija.
- Vėlius G. 2018. 1956–1969 m. nuteistųjų mirties bausme palaidojimų paieškos Našlaičių kapinėse Vilniuje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais*, p. 671–681.
- Vėlius G. 2019. Adolfo Ramanausko-Vanago palaikų paieškos Našlaičių kapinėse Vilniuje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2018 metais*.
- Vėlius G. 2019. Mažai informatyvūs archeologiniai tyrinėjimai. Merkinė, Nemunaičio g. 22 (Varėnos r.). *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2018 metais*.
- Vėlius G. 2019. Mažai informatyvūs archeologiniai tyrinėjimai. Šventežeris, Dusios g. 9 (Lazdijų r.). *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2018 metais*.

- Vėlius G. 2020. Partizanų Antano Kraujelio-Siaubūno ir Juozapo Streikaus-Stumbro palaikų paieškos Našlaičių kapinėse Vilniuje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2019 metais*.
- Vėlius G. 2021. 1956–1969 m. nuteistųjų mirties bausmės palaikų užkasimo vietų paieškos Našlaičių kapinėse Vilniuje. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2020 metais*.
- Vitkūnas M. 2014. Mažai informatyvūs archeologiniai tyrinėjimai. Dusetos, K. Būgos g. 22 (Zarasų r.). *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*.
- Žilinskas J., Marozas T. 2016. *Tarptautinė humanitarinė (ginkluotojo konflikto) teisė. I dalis. Pagrindai. Karo aukų apsauga. Atsakomybė*. Vilnius.
- Žilinskaitė A. 2014. Mažai informatyvūs archeologiniai tyrinėjimai. Vaiguva, Alyvų g. 20, buvusios MGB būstinės kiemas (Kelmės r.). *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*.
- Žilinskaitė A. 2014. Mažai informatyvūs archeologiniai tyrinėjimai. Žemaičių Kalvarija (Plungės r.). *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*.
- Žilinskaitė A., Vėlius G. 2013. Palaidojimai Dusetų NKVD būstinės kieme. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*.

Šaltiniai

- Čičiurkaitė I. 2022. *Lazdijų m. Vytauto g. 18 detaliųjų ir žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2021 m. ataskaita*. Vilnius.
- Čičiurkaitė I. 2023. *Lazdijų m., Vytauto g. 20 ir Dzūkų g. 13 sklypų palaikų užkasimo vietų paieškos (detaliųjų archeologinių tyrimų) 2022 m. ataskaita*. Vilnius.
- Dakanis B. 1999. *Rezistentų užkasimo vietos Marijampolėje, Vytauto g. 26 žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita 1999 m.* Vilnius.
- Gendrėnas G. 1995. *Švenčionys. 1995 NKVD aukų kapavietės paieškos ataskaita*.
- Kvizikevičius L. 2022. *Leipalingio NKVD-MVD būstinės pastato ir Lietuvos partizanų užkasimo vietos ir kapų komplekso (43184) ir Leipalingio mstl., Druskininkų sav., detaliųjų archeologijos tyrimų 2021 m. ataskaita*. Vilnius.
- Kvizikevičius L. 2023. *Leipalingio NKVD-MVD būstinės pastato ir Lietuvos partizanų užkasimo vietos ir kapų komplekso (43184) teritorijos ir jos aplinkos Leipalingio mstl., Druskininkų sav., Dzūkų g. 13, 15, Sodų g. 7 detaliųjų archeologijos tyrimų (palaikų paieškos ir ekshumavimo) ataskaita*. Vilnius.
- Luchtanienė D. 1996. *Utena, Maironio g. 3 (Policijos komisariato areštinė). Žvalgomieji archeologiniai tyrimai ir priežiūra*. Vilnius.
- Luchtanienė D. 2004. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų, ieškant rezistentų palaikų buvusiam Ukmergės NKVD kieme (Kauno g. 3) 2003 metais ataskaita*. Vilnius.
- Petrulienė A. 2011. *Kapai Panevėžyje, A. Smetonos g. 30. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*.
- Vėlius G. 2007. *Tauragės m., Prezidento g. 38 namo kiemo archeologinių žvalgomųjų tyrimų, 2007 m. ataskaita*. Vilnius.
- Vėlius G. 2019. *Leipalingio miestelio kapinių (Černiauskų g. 1, Leipalingio mstl., Leipalingio sen., Druskininkų sav.) detaliųjų archeologinių tyrimų (ekshumacijos) 2019 m. ataskaita*. Vilnius.
- Vutkin P. 2020. *Kudirkos Naumiesčio istorinės dalies (17093) teritorijos, Šakių r. sav., Kudirkos Naumiesčio mstl., Tiltų g. 10 detaliųjų archeologinių tyrimų 2019 m. ataskaita*. Vilnius.

Search for Genocide Crimes and Evidence in and Around the Territories of the Former NKVD (MGB) Headquarters in Lazdijai and Leipalingis

Ingrida Čičiurkaitė, Linas Kvizikevičius

Summary

The repressive processes that took place around the world in the 20th century had a devastating impact on Lithuanian society – the deportation of civilians, the destruction of the intelligentsia, political figures and the Lithuanian army, forced enlistment in to the occupying army, which led to a general resistance to the policies of the new government, had an impact on the loss of population and the decline of demography. In 1945 alone, an average of 300 partisans died every month at the hands of the Soviet collaborators. In the following years, this number decreased (Starkauskas, 2011, pp. 367–369). All of these approximate statistics show how many burial sites for the remains of the dead and murdered have not yet been found.

After Lithuania regained its independence in 1990, in many parts of Lithuania, the population began to take care of the preservation and promotion of historical memory, one of the directions of which was to revive the memory of the events of

the period of the Red Terror: to search for the burial sites of the remains of the killed Lithuanian partisans, to exhume and bury them in communal and relatives graves, to erect memorial signs at the places of their death and burial, and to take care of the rehabilitation of the injured persons. At that time, the process of searching for and exhuming the remains was uncontrolled, self-propelled, with no accounting, supervision, control or documentation of the events.

In 1995, small-scale archaeological investigations were carried out in the yard of the Švenčionys NKVD (MGB) headquarters in order to locate the burial sites of the murdered persons, and later on in other places of the Soviet security (see Table 1). Thus, the last year is considered to be the beginning of archaeological research on the former NKVD (MGB) territories, and at the same time the first official (documented and archived) attempt of Lithuanian archaeologists to find the remains of the Lithuanian partisans who were killed in the periphery of Lithuania.

Archaeological documentation in the form of research reports has confirmed and proved incontrovertibly that the hiding of the remains in such places were not only used in one, but in several different ethnic regions of Lithuania. This evidence suggests that the first place to systematically search for the burial sites of the remains of murdered Lithuanian partisans and their supporters should be in all the courtyards of the former Soviet security headquarters and in the immediate vicinity.

The aim of this article is to identify the pattern of crimes and the concealment of evidence that were committed with impunity and systematically by the NKVD troops, their henchmen and other Soviet collaborators. Two tasks are formulated to achieve this goal: firstly, to reveal the theoretical principles of the methodology of the search for evidences applied during the forensic archaeology applied research in the period 2021–2023 in the search for the remains of the partisans of the Southern region of Lithuania, killed in the period 1945–1952 and possibly hidden in the courtyards and periphery of the NKVD headquarters in Lazdijai and Leipalingis, and secondly to summarize the methodology and the results achieved during the field work.

The search for the remains of Lithuanian partisans in the courtyards of the former NKVD (MGB) headquarters in Lazdijai and Leipalingis and their immediate surroundings was carried out according to different principles, using individual elements of the methodology and the algorithm of actions adapted to the specific location. At the initial stage of the search, in 2021, different tasks were set at each site (unified the following year), but with the same goal of locating the remains clandestinely buried 75–80 years ago.

In Lazdijai, in 2021, archaeological methods were used to consistently investigate the entire construction site of new building, so the traditional method of detailed destructive archaeological investigation was applied here. In 2022–2023, the main task was to locate and identify probable burial sites of partisan remains outside the NKVD (MGB) parcel to check the immediate surroundings, and therefore the search was based on a combined and adapted search methodology, which had already been used in Leipalingis in 2021.

In the case of Leipalingis in 2021, other tasks were formulated: firstly, to clarify the locations of the 1991 discovery/retrieval of the remains of the partisans in the courtyard of the NKVD (MGB) headquarters and in the neighbouring parcels; to identify the locations in the western part of the town, in the vicinity of the former WWII trench; and to locate and identify new, probable sites of the burial of remains. In order to accomplish such a specific task, which is very rare in Lithuanian archaeological research, it was necessary to develop efficient and faster methods of searching for remains and checking the sites.

Between 2021 and 2023, the remains of a total of five Freedom Fighters were found and exhumed in Lazdijai, and the individual bones of at least two more persons were collected. For the first time during archaeological research, pieces of Lithuanian partisans' weapons were discovered in the courtyard of the former NKVD (MGB) headquarters. All these cases suggest that both evidences and other artefacts related to the Lithuanian partisan fight can be expected to be found in other parts of Lithuania, in the territories of the former NKVD (MGB) headquarters and their immediate surroundings. In the context of the evidence concealment and desecration of remains, Lazdijai has also witnessed a number of behavioural patterns of those who worked in the Soviet power structures: stoning of the remains hidden in a pit; torture or brutal treatment (the discovery of a wire loop around the neck).

To summarize the results of the Leipalingis Search and Exhumation Team, during the three years of its activity, large areas were searched, two individual burial sites, one group burial site and two mass burial sites were found, a total of fourteen remains of murdered Lithuanian partisans were recovered. Bone fragments of at least two more remains were recovered from the disturbed burials.

The results of the search for the remains of Lithuanian partisans in Lazdijai and Leipalingis have allowed us to reveal several features of the concealment of evidences (bodies of murdered persons). The search and archaeological investigations were able to clarify and identify the distance from the courtyards of the NKVD (MGB) headquarters, the places and the method of disposal of the remains of the murdered persons, the locations of mass, group and individual burials, the order in which the victims were thrown into the pits, and several other details important for the clarification of the characteristics of

the crime. When hiding remains in urban areas, some logic, sequence or plan of burial must have been followed in order to avoid the need to unearth decomposing remains in the future by hiding the bodies of those who had just been murdered next to them, and to avoid the remains being discovered accidentally by the local residents.

Experience and observations gained during professional practice show that one of the most important criteria for identification is the assessment of the totality of the external features of the remains. The remains of partisans are characterized by gunshot wounds in the skull, mutilation of the body, severing of limbs, signs of torture, brutal treatment, irregular shape of the burial pit, and the composition of the soil poured over the remains. All these and other signs, not yet detected during the fieldwork, indicate that the murdered person was most likely connected with the Lithuanian partisan fight. We believe that as the need for forensic archaeological fieldwork increases, the number of features identifying the remains will be continuously enriched with new knowledge. The identification methodology will become especially relevant as the need for historical memory of Lithuanian society arises and the number of practical tasks to find the remains of the nation's heroes increases.

In order to make the future research of the Lithuanian forensic archaeology more efficient, this article presents several examples of finds discovered with the remains of the murdered Lithuanian partisans and in the territories of the former NKVD (MGB) headquarters. Some personal belongings of Lithuanian patriots and freedom fighters who came to the attention of the authors in the course of their practical activities are also presented.

The authors' observations, thoughts and insights, presented in the article are in an initial state, which enables everyone to understand and draw conclusions about the extent to which the Lithuanian society has reached in the context of genocide research – the search for the burial sites of the remains of the murdered and killed Lithuanian partisans and their supporters and associates, and the pace of its progress in the future.

The search for evidences of crimes in Lazdijai and Leipalingis and the results achieved in a short period of time have shown, that the search for the remains of the 20th century murdered persons at clandestine sites is becoming more efficient by applying a combined rather than a traditional methodology – using all possible means, tools and appropriate algorithms of action.

The discovery of the remains of the murdered Lithuanian partisans and their associates in Lazdijai and Leipalingis has highlighted the painful truth about the destruction of the remains. The ongoing changes and construction works at urban areas in former NKVD (MGB) headquarters destroyed and scattered bones in surrounding areas. As the results of pre-trial investigations in two cases have shown, neither the perpetrators, who did not stop the works in time and did not provide information to the police, the LGRTC and the Department of Cultural Heritage in accordance with the law, are found, nor are the inspections of such sites and the preservation of the remains initiated, nor is the problem looked at in a broader context of the protection of heritage. Except few isolated cases, the territories of the NKVD (MGB) headquarters and their immediate surroundings have no legal protection and no clear process has been established for the verification and preservation of such sites.